

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2556

ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จาก
สมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า
อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

(Diversity and Utilization of Medicinal Plants in the Pho-
Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province.)

สุวิทย์ วรรณศรี
ประจักษ์ บัวพันธ์

23 สิงหาคม 2556

รหัสโครงการ NRPM 2556A 14562002

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2556

ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จาก
สมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า
อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

(Diversity and Utilization of Medicinal Plants in the Pho-
Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province.)

สุวิทย์ วรรณศรี

สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัย
ในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ชื่อเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่
ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
ผู้วิจัย รศ.สุวิทย์ วรรณศรี

บทคัดย่อ

จากการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ได้ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2556 ถึงวันที่ 30 กรกฎาคม 2556 รวมระยะเวลา 6 เดือน โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นหรือหมอยาพื้นบ้าน หมอยาพื้นบ้าน และราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ทำการศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ใช้ ชื่อพื้นเมือง ส่วนที่ใช้ทำยา รวมทั้งสรรพคุณ ตลอดจนวิธีการใช้ เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร ตรวจสอบและเปรียบเทียบตัวอย่างที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรุงเทพมหานคร รวบรวมพืชสมุนไพรได้ทั้งหมด 51 ชนิด 33 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช (plant habit) ได้แก่ ไม้ยืนต้น 25 ชนิด ไม้ล้มลุก 22 ชนิด ไม้พุ่ม 4 ชนิด พืชสมุนไพรที่พบชาวบ้านใช้ประโยชน์ในด้านเป็นยาบำบัดรักษาโรค และบำรุงร่างกายให้แข็งแรง และใช้เป็นพืชอาหารพื้นบ้าน ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาการท้าววิจัยในครั้งนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา ความหลากหลายทางชีวภาพด้านพันธุกรรมของพืชสมุนไพร ในภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

Researchtitle Diversity and Utilization of Medicinal Plants in the Pho-Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province.

Name Assoc.Prof.SuwitWannasri

Abstract

The Study diversity and utilization of medicinal Plants in the Pho-Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province was studied from February 1, 2012 to July 30, 2012. The data were collected by using in-depth interview with the employees of the Pho-Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province, the herbal healers and the local people who live in the village which are around the studied area. The medicinal plants utilization data are local names, part of plants used, efficiency and mode of administration. The specimens were compared with herbarium at Forest Herbarium (BKF) National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok. The results identified 51 species as medicinal plants.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จรุด่วงไปด้วยดี โดยได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือเป็นอย่างดี
จากคณะกรรมการหมู่บ้านเหมืองแบ่ง อบต.วังบาล และผู้รู้ในท้องถิ่น (หมอยา)ทุกท่านที่ให้
คำปรึกษาข้อมูลในทางด้านต่างๆ ทำให้งานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

สุวิทย์ วรรณศรี

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

บทคัดย่อ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและปัญหาการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์.....	1
คำสำคัญ.....	1
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
ประโยชน์ของการวิจัย.....	3
บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	4
ความหลากหลายทางชีวภาพ.....	4
ความหมายของสมุนไพรม.....	7
การจำแนกพืชสมุนไพร.....	7
ประโยชน์ของพืชสมุนไพร.....	11
ความหลากหลายทางชีวภาพ.....	11
ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศของพื้นที่ภูแฝงม้า.....	12
รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
บทที่ 3 วิธีการศึกษา.....	16
การปฏิบัติการภาคสนาม.....	16
การปฏิบัติการในห้องปฏิบัติการ.....	17
การศึกษา สัมภาษณ์ ภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้าน และผู้รู้ในท้องถิ่น.....	17
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	18
ผลการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณ ของพืชสมุนไพรในภูแฝงม้า.....	18
ผลการศึกษาประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพร จากภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	28
บทที่ 5 สรุปผลอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	32
สรุปผล.....	32
อภิปรายผล.....	32
ข้อเสนอแนะ.....	34
เอกสารอ้างอิง.....	36
เรื่อง.....	หน้า
ภาคผนวก.....	39

ภาพกิจกรรมการเก็บข้อมูลการวิจัย.....	39
ภาพพืชสมุนไพรในภูผงม้า.....	40
การวิเคราะห์ตัวอย่างพรรณไม้.....	79
แนวการสัมภาษณ์แบบที่ 1.....	82
แนวการสัมภาษณ์แบบที่ 2.....	83

สารบัญตาราง

1 แสดงรายชื่อสมุนไพรที่พบบริเวณภูผงิ้วอำเภอลำทะเมนชัย..... 1

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

1	แผนที่แสดงพื้นที่บริเวณภูแฝงม้าอำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์.....	2
2	แสดงเส้นทางการสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูแฝงม้าอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.....	16
3	แสดงพืชสมุนไพรที่พบในพื้นที่ภูแฝงม้าอำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์...	31

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและปัญหาของการวิจัย

จากการศึกษาสำรวจพรรณไม้ตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศของกรมป่าไม้ และจากการศึกษาข้อมูลรายชื่อพืชสมุนไพร (<http://www.rspg.or.th> /20 สิงหาคม 2555) พบว่ามีทั้งหมดประมาณ 1,200 ชนิด ทำให้เห็นว่าในผืนป่าของประเทศไทยมีพืชสมุนไพรอยู่เป็นจำนวนมากหลากหลายชนิด ที่มนุษย์รู้จักใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชรักษาโรคมาแต่โบราณกาล แต่การศึกษาข้อมูลความหลากหลาย ส่วนการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในพื้นที่ต่าง ๆ พบว่ายังมีน้อย และข้อมูลพืชสมุนไพรที่มีอยู่ก็รู้จักกันเฉพาะในท้องถิ่น ซึ่งจะมีการเรียกชื่อแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้การใช้ชื่อที่ไม่ตรงตามหลักวิชาทางพฤกษศาสตร์ และหลักการแพทย์แผนโบราณ จึงทำให้มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และเกิดความสับสนในการส่วนการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรอีกด้วย ผู้วิจัยเห็นว่า การรู้จักพืช การวิเคราะห์พืชที่ถูกต้องตั้งแต่ จะเป็นประโยชน์ หลายประการอาทิเช่น การใช้ประโยชน์ จากพืชสมุนไพร สามารถสนับสนุนการค้นคว้าวิจัย และพัฒนาพืชสมุนไพรในด้านอื่น ๆ ได้ต่อไป

การศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรใน ความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จะทำให้รู้จักชื่อ และส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรที่จะนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการสนับสนุนการพัฒนาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรจากธรรมชาติในด้านต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนี้แล้วยังสามารถส่งเสริมให้ราษฎรมีความตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร โดยอาจจะนำพืชสมุนไพรมาปรุงยาเพื่อใช้บำบัดรักษาอาการต่าง ๆ หรือใช้บรรเทา ตลอดจนขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

คำสำคัญ

1. ความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง ความหลากหลายทางชีวภาพด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์

2. การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร หมายถึง การนำพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ไปใช้ประโยชน์ทางการช่วยรักษาโรคภัยต่างๆ ตามภูมิปัญญาของผู้รู้ และหมอยาพื้นบ้าน

3. ภูผงิ้ว หมายถึง ภูเขาผงิ้ว ซึ่งเป็นภูเขาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเทือกเขาเพชรบูรณ์ในท้องที่ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยเหมืองแบ่ง ไหลลงสู่แม่น้ำพุงน้ำพุงในเขตอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ สภาพพื้นที่ มีสภาพเป็นภูเขาเนินเขา ทอดยาวลงมาเป็นพื้นที่ราบลุ่มที่ต่อเนื่องกัน เริ่มต้นจากเชิงเขาแถบภูผงิ้ว โดยมีลำห้วยต่างๆ ตามพื้นที่ริมแม่น้ำประกอบด้วยหมู่บ้านที่สำคัญ ดังนี้ หมู่บ้านหมู่ 1 บ้านภูปูน, หมู่ 2 บ้านนาทราย, หมู่ 3 บ้านนาทราย, หมู่ 4 บ้านน้ำครั่ง, หมู่ 5 บ้านน้ำครั่ง, หมู่ 6 บ้านหนองไผ่, หมู่ 7 บ้านน้ำครั่งน้อย, หมู่ 8 บ้านวังบาล, หมู่ 9 บ้านวังบาล, หมู่ 10 บ้านวังบาล, หมู่ 11 บ้านเหมืองแบ่ง, หมู่ 12 บ้านขึ้นาค, หมู่ 13 บ้านห้วยหอย, หมู่ 14 บ้านทับเบิก, หมู่ 15 บ้านวังบาล หมู่ 16 บ้านทับเบิก และตำบลบ้านเนิน ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านเนินนาทอน หมู่ที่ 2 บ้านเนิน หมู่ที่ 3 บ้านพร้าว หมู่ที่ 4 บ้านโจะโหวะใต้ หมู่ที่ 5 บ้านโจะโหวะเหนือ หมู่ที่ 6 บ้านโจะโหวะเหนือ หมู่ที่ 7 บ้านโจะโหวะใต้ หมู่ที่ 8 บ้านดอยน้ำเพียงดิน

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (ลูกศร)

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลวังบาล, 2555

ขอบเขตของการวิจัย

สำรวจพืชสมุนไพร ในพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2556 ถึงวันที่ 30 กรกฎาคม 2556 รวมระยะเวลา 6 เดือน

ประโยชน์ของการวิจัย

เมื่อทราบความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณ รวมทั้งประโยชน์ของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์ จะเป็นข้อมูลรายงานให้ชาวบ้านในชุมชนรอบภูเขาแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ รู้จักแหล่งที่อยู่ สรรพคุณทางยา และการใช้ประโยชน์ มีความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ และช่วยกันอนุรักษ์

บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูผงมำ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้

1. ความหลากหลายทางชีวภาพ
2. ความหมายของสมุนไพร
3. การจำแนกพืชสมุนไพร
4. ประโยชน์ของพืชสมุนไพร
5. ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศของพื้นที่ภูผงมำ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
6. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหลากหลายทางชีวภาพ

ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ความหลากหลายทางพันธุกรรม ความหลากหลายของชนิด และความหลากหลายทางนิเวศของสิ่งมีชีวิต การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ ควรศึกษารายวิชาความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นวิชา วิชาการที่ศึกษา ค้นคว้า สืบค้นข้อมูล เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างศึกษาและทำปฏิบัติการเรื่องการจำแนกหมวดหมู่ของสิ่งมีชีวิตในอาณาจักรโมเนอรา อาณาจักร โปรติสตา อาณาจักรฟังไจ อาณาจักรพืช อาณาจักรสัตว์ และไวรัส โดยใช้เกณฑ์ต่าง ๆ และฝึกการใช้ไดโคโตมัสตีคีย์เป็นเครื่องมือในการจำแนกสิ่งมีชีวิต ศึกษาและทำปฏิบัติการเปรียบเทียบลักษณะทาง โครงสร้าง สรีระวิทยา กายวิภาค และพฤติกรรมบางอย่างของสิ่งมีชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์ในเชิงวิวัฒนาการ ศึกษา ค้นคว้า สืบค้นข้อมูล เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของความหลากหลายทางชีวภาพ และการดำรงคงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย

ประเภทของความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางชีวภาพแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความหลากหลายของชนิด (Species diversity) เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพเนื่องจากนักนิเวศวิทยาได้ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มสิ่งมีชีวิต ในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงกลุ่มของสิ่งมีชีวิตในเขตพื้นที่นั้น เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไป

2. ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversity) เป็นส่วนที่มีความเกี่ยว

เนื่องมาจากความหลากหลายของชนิดและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกลไกวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต การปรากฏลักษณะของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะถูกควบคุมโดยหน่วยพันธุกรรมหรือยีน และการปรากฏของยีนจะเกี่ยวข้องกับการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตที่ทำให้สิ่งมีชีวิตนั้นดำรงชีวิตอยู่ได้ และมีโอกาสถ่ายทอดยีนนั้นต่อไปยังรุ่นหลัง เนื่องจากในสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดจะมียีนจำนวนมาก และลักษณะหนึ่งลักษณะของสิ่งมีชีวิตนั้นจะมีหน่วยพันธุกรรมมากกว่าหนึ่งแบบ จึงทำให้สิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกันมีลักษณะบางอย่างต่างกัน

3. ความหลากหลายของระบบนิเวศ (Ecological diversity) หรือ ความหลากหลายของภูมิประเทศ (Landscape diversity) ในบางถิ่นกำหนดตามธรรมชาติที่เป็นลักษณะสภาพทางภูมิประเทศแตกต่างกันหลายแบบ

วิสุทธิ ไบไม้ (2548) กล่าวว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ มีความหมายกว้างและซับซ้อนมากกว่าคำว่า สิ่งมีชีวิต (life) แต่พอจะสรุปได้ว่าหมายถึง องค์รวมของความหลากหลายของสรรพชีวิตในทุกระดับนับตั้งแต่ความหลากหลายทางพันธุกรรม ที่มีอยู่ในประชากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ที่มีความหลากหลายของชนิดหรือสปีชีส์ ซึ่งจัดว่าเป็นหน่วยพื้นฐานของวิวัฒนาการและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบจนเกิดความหลากหลายทางนิเวศวิทยา ที่มีอยู่มากมายในชุมชนสิ่งมีชีวิตทั่วทุกภูมิภาคของโลกที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบใหญ่ที่เรียกว่า “ ชีวมณฑล ” (biosphere) ความหลากหลายในสรรพชีวิตทำให้โลกเรามีสีสันและมีชีวิตชีวาที่ทรงคุณค่าเหนือกว่าดาวเคราะห์ดวงอื่นในระบบสุริยะของเรา

อุทิศ กุฏอินทร์ (2545) ได้ให้ความหมายของความหลากหลายทางชีวภาพ ว่า หมายถึง ความแปรผันในระหว่างสิ่งมีชีวิตในทุกด้าน ในทุกแหล่ง ทั้งระบบนิเวศบนบกและในน้ำ และในส่วนที่รวมกันที่สิ่งมีชีวิตนั้น ๆ เป็นองค์ประกอบอยู่ ซึ่งประกอบด้วยความมากมายทั้งความแปรผันในชนิดพันธุ์ ระหว่างชนิดพันธุ์ และระบบนิเวศ

ความสำคัญ ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นเอกลักษณ์ประจำโลกของเรา ทำให้โลกเป็นดาวเคราะห์ที่แตกต่างจากดาวเคราะห์อื่นในสุริยจักรวาล ดังนั้นในระดับมหภาค ความหลากหลายทางชีวภาพจึงช่วยธำรงโลกใบนี้ให้มีบรรยากาศ มีดิน มีน้ำ มีอุณหภูมิ และความชื้นอย่างที่เป็นอยู่ให้นานที่สุด สำหรับความสำคัญต่อมนุษย์นั้นมีมากมายมหาศาล เนื่องจากมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของชีวภาพ จึงต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งมีชีวิตด้วยกันเพื่อการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ต่าง ๆ มนุษย์จึงใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในทุกด้านและใช้มากกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ด้วย เพราะ นอกจากจะใช้ประโยชน์ด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัยเพื่อความอยู่รอดแล้ว ยังใช้ในการอำนวยความสะดวกสบาย ความบันเทิงและอื่น ๆ อย่างหาขอบเขตมิได้ ในวิวัฒนาการมีมนุษย์เกิดขึ้นเพียงประมาณ 1 แสนปีมาแล้ว ดังนั้น เมื่อเทียบกับวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ

ก่อนที่จะมีมนุษย์อยู่ในโลกนี้ มนุษย์จึงมีช่วงเวลาที่จะรู้จักและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายนี้น้อยมาก แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ทำให้มนุษย์เพิ่มจำนวนประชากรขึ้นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ชนิดใด ๆ การขยายถิ่นฐาน รวมทั้งการขยายขอบเขตของการใช้ทรัพยากรชีวภาพจากเพื่อความอยู่รอด และความพออยู่พอกินมาเป็นความฟุ่มเฟือยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้มนุษย์ได้ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในอัตราที่เร็วกว่าปกตินับพันเท่า ซึ่งแท้จริงแล้วความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสมบัติพื้นฐานที่จะทำให้มนุษย์ชาติอยู่รอด คงจะมีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นจำนวนมากที่ได้สูญพันธุ์ไปแล้วด้วยน้ำมือของมนุษย์โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก่อนที่มนุษย์จะได้มีโอกาสนำมาใช้ประโยชน์เสียด้วยซ้ำไป

การที่โลกของเรามีสิ่งมีชีวิตมากมายหลากหลายชนิด ทั้งที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในแหล่งเดียวกัน สิ่งมีชีวิตที่พบในปัจจุบันมีอยู่มากมายซึ่งเป็นผลมาจากการเกิด การวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตในช่วงระยะเวลากว่า 3,000 ล้านปี โดยในแต่ละยุคจะมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นใหม่บ้างหรือสูญพันธุ์ไปบ้าง นักธรณีวิทยา และนักบรรพชีวินได้พยายามสร้างตาราง เวลาเพื่อบันทึกลำดับเหตุการณ์ การกำเนิดของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมาโดยใช้หลักฐานของซากดึกดำบรรพ์ที่สามารถคำนวณอายุได้ ดังที่แสดงใน ตารางธรณีกาล การศึกษาการจัดหมวดหมู่ของสิ่งมีชีวิต หรือเรียกว่า อนุกรมวิธาน (Taxonomy)

อุทิศ กุญอินทร์ (2545) กล่าวไว้ว่า ในอดีตที่ผ่านมาการสูญเสยสิ่งมีชีวิตไปจากโลกอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ยังมิได้ทราบถึงคุณค่าและการเกิดการเสียดายแต่อย่างใด ฉะนั้นทั้งพันธุ์พืชและสัตว์มากมายหลากหลายชนิดจึงถูกลืมและปล่อยให้หมดไปทั้ง ๆ ที่ยังมีได้ใช้ประโยชน์ บางส่วนอาจเป็นเพราะเทคโนโลยียังเข้าไม่ถึงอาจต้องรอเวลาการพัฒนาทางวิชาการไปอีกกระยะหนึ่ง แต่ถ้าหากชนิดพันธุ์นั้นหายไปแล้วโอกาสก็หมดไปด้วย จากความผิดพลาดดังกล่าวทำให้นักวิชาการทางด้านชีววิทยา และสิ่งแวดล้อมทั่วโลกซึ่งเห็นความเสียหายอย่างรุนแรงนี้ พยายามเรียกร้องไปสู่รัฐบาลของแต่ละประเทศ อีกทั้งชี้ให้องค์กรระหว่างประเทศเห็นถึงปัญหาดังกล่าว จากจุดนี้ได้วิวัฒนาการมาเป็นอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ฉะนั้นความหลากหลายทางชีวภาพจึงกลายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญระดับโลกอยู่ในปัจจุบัน

จากความสำคัญหลายประการที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า ประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมากและรัฐบาลในอดีตก็เห็นความสำคัญที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ ดังแสดงออกจากการเข้าร่วมอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ป่าหายาก (Convention on International in Endangered Wild Flora and Fauna Species) หรือ CITES และสนธิสัญญาเกี่ยวกับการอนุรักษ์อื่น ๆ อีกเช่น อนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) ซึ่งเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำและนกน้ำ ในส่วนที่เกี่ยวข้องภายในประเทศก็ได้มีพระราชบัญญัติหลายฉบับที่รัฐบาลใช้ในการป้องกัน

ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศ ทั้งที่โดยตรงเช่น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติพรรณพืช พ.ศ. 2535 เป็นต้น และโดยอ้อมเช่น พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติประมง พ.ศ. 2490 และพระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งระดับพันธุกรรม ระดับชนิดพันธุ์ และความหลากหลายระดับระบบนิเวศหรือสังคม เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความคงอยู่ และอยู่รอดของชนิดและประชาสังคมธรรมชาติทั้งหลาย และทั้งหมดเป็นสิ่งสำคัญต่อมวลมนุษยชาติ

2. ความหมายของสมุนไพร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของสมุนไพรไว้ว่า สมุนไพร หมายถึง ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ที่ใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยาเพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม น้ำผึ้ง ใส่เดือนดิน เขากวางอ่อน กำมะถัน ยางนองโล่ตีน ถ้าเป็นสมุนไพรที่ได้มาจากพืช เรียกพืชนั้นว่า พืชสมุนไพร (medicinal plant)

สมพร ภูติยานันต์ (2542) ได้ให้ความหมายของสมุนไพรว่า หมายถึง ยาธรรมชาติทั้งแห้งและสดในสภาพที่ยังมีได้แปรรูป ทั้งที่ได้จากพืชและแร่ธาตุ ส่วนพืชสมุนไพร (medicinal plant) นั้น ได้ให้ความหมายไว้ว่า พืช ยาธรรมชาติทั้งสดและแห้งในสภาพที่ยังมีได้แปรรูป โดยเฉพาะพืชสมุนไพรที่อยู่ใต้ดินและเหนือดิน นำมาใช้ประโยชน์ทางป้องกันและรักษาโรค รวมถึงบำรุงร่างกายให้อยู่ดีมีสุข

วิชชัย สันติสุข (2544) ได้ให้ความหมายของสมุนไพรว่า หมายถึง พืชที่ใช้ทำเป็นยารักษาโรค โดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชชนิดเดียวหรือหลายชนิดพร้อมกันสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2548) ได้ให้ความหมายของสมุนไพรว่า พืชหรือผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติที่นำมาใช้เป็นยา

สุภาภรณ์ บิตติพร (2551) ให้ความหมายสมุนไพรไว้ว่า หมายถึง พืชที่ใช้ทำเป็นเครื่องยา ส่วนยาสมุนไพร หมายถึง ยาที่ได้จากส่วนของพืช สัตว์ และแร่ ซึ่งยังมีได้ผสม ประจุหรือแปรสภาพ ส่วนการนำมาใช้อาจจัดแปลงรูปลักษณะของสมุนไพรให้ใช้ได้สะดวกขึ้น

สมุนไพร ตามพระราชบัญญัติยา ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2522 หมายถึง ยาที่ได้จากพฤกษชาติ สัตว์ หรือแร่ ซึ่งยังมีได้มีการผสม ประจุ หรือแปรสภาพ (ยกเว้นการทำให้แห้ง) เช่น พืชก็ยังคงเป็นส่วนของราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ ยังไม่ได้ผ่านขั้นตอนการแปรรูปใด ๆ เช่น การหั่น การบด การกลั่น การสกัดแยก รวมทั้งการผสมกับสารอื่น ๆ

ดังนั้น คำจำกัดความของพืชสมุนไพร จึงมีความหมายครอบคลุมถึง พืช และส่วนต่าง ๆ ของพืชทั้งสดและแห้ง ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านเป็นยาบำบัดรักษาโรค และบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

3. การจำแนกพืชสมุนไพร

การจำแนกชนิดและประเภทของพืชโดยทั่วไปนั้น มีการกำหนดหลักเกณฑ์ไว้ต่าง ๆ กัน อาทิ เช่น

กองกานดา ชยามฤต (2541) ได้กล่าวถึงการจำแนกพืชโดยใช้ลักษณะที่ปรากฏให้เห็น เรียกว่า วิสัยของพืช (Plant habit) ทำให้แบ่งพืชออกได้ ดังนี้

1. ไม้ล้มลุก (Herb) มีลำต้นอ่อนนุ่ม เนื่องจากประกอบด้วยเนื้อเยื่อที่เป็นเนื้อไม้เพียง เล็กน้อย ลำต้นจะตายไปเมื่อหมดฤดูเจริญเติบโต แบ่งย่อยดังนี้

1.1 พืชปีเดียว (Annual) พืชมีอายุได้ 1 ปี โดยจะมีวงจรชีวิตที่สมบูรณ์ภายใน 1 ปีหรือ 1 ฤดูกาลแล้วจะตายไป เช่น ดาวเรือง ทานตะวัน ข้าว ถั่วต่าง ๆ

1.2 พืชสองปี (Biennial) พืชมีอายุได้ 2 ปี จะออกดอกในปีที่ 2 โดยมี การเจริญเติบโตที่ไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ในปีที่หนึ่ง เช่น หัวผักกาดแดง หัวแครอท กะหล่ำปลี

1.3 พืชหลายปี (Perennial) พืชมีอายุได้หลายปี และมักจะออกดอกทุกปี เช่น ชิง ข่า พุทธรักษา

2. ไม้พุ่ม (Shrub) เนื้อแข็ง ขนาดเล็กหรือขนาดกลาง มักมีหลายลำต้น แต่ไม่มีลำต้นหลัก เช่น ทรงบาดาล ฯลฯ

3. ไม้ต้น (Tree) เนื้อแข็ง สูง มีลำต้นหลักเพียงหนึ่งเห็นได้ชัด เช่น ประดู่ ไทร อินทนิล มะขาม ฯลฯ

4. ไม้เถา (Climber) ลำต้นมีได้ทั้งที่เป็นเนื้ออ่อน (Herbaceous) และเนื้อแข็ง (Woody) ลำต้นมักจะเลื้อยเลื้อยพันกับไม้อื่นเพื่อพยุงลำต้น เช่น พวงชมพู รัสสุคนธ์ ตำลึง ฯลฯ พืชสมุนไพรที่เช่นกัน สามารถจำแนกได้หลายวิธี เช่น จำแนกตามลักษณะการใช้ จำแนกตาม ฤทธิ์ที่สมุนไพรมีผลต่อระบบต่าง ๆ ของร่างกาย จำแนกตามสรรพคุณ จำแนกโดยใช้ส่วนของพืชที่ นำมาใช้ทำยาสมุนไพร เป็นต้น

รุ่งรัตน์ เหลืองนทีเทพ (2540) และวุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540) ได้จำแนกพืชสมุนไพรออกไว้เป็น 5 จำพวกดังนี้

1. จำพวกต้น ได้แก่ พืชที่นิยมเรียกว่า เป็นต้น มีทั้งเป็นพืชล้มลุก พืชยืนต้น ขนาดใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ทั้งมีแก่น และไม่มีแก่น เช่น ขี้เหล็ก จันทน์หอม ผ่าง มะเกลือ สมอไทย ฯลฯ

2. จำพวกเถาและเครือ ได้แก่ พืชที่มีลำต้นเป็นเถา เครือ พันไปตามสิ่งอื่น ๆ หรือ เลื้อยไปตามพื้นดิน เช่น ขจร เครือหมอน้อย เขี้ยวงู ตำลึง เถาวัลย์เปรียง บอระเพ็ด รางจืด ฯลฯ

3. จำพวกหัว และเหง้า เป็นพืชจำพวกที่ลงหัวหรือมีลำต้นใต้ดิน ส่วนใหญ่เป็นพืช ล้มลุก เช่น กระเทียม กระชาย ขิง ไพล ว่านสากเหล็ก ว่านมหากาฬ ฯลฯ

4. จำพวกผัก เป็นพืชที่นิยมเรียกว่า ผัก เช่น ผักกูด ผักชีต่าง ๆ ผักบู้ บัวบก ผักหวาน ป่าและผักหวานบ้าน ฯลฯ

5. จำพวกหญ้า เป็นพืชซึ่งเป็นกอ ส่วนมากมีใบแคบยาวเรียว นิยมเรียกกันว่า หญ้า เช่น กกลังกา น่านมราชสีห์ หญ้าหนวดแมว หญ้าหัวหมู ไม้ต่าง ๆ ฯลฯ จำพวกเห็ด เช่น เห็ด ขี้ควาย เห็ดโคน เห็ดตับเต่า เห็ดนางรม ฯลฯ

นอกจากนี้แล้วยังได้กล่าวถึงการนำพืชสมุนไพรมาใช้เป็นยาว่า มีรูปแบบที่ใช้กันอยู่ทั่วไป 3 รูปแบบ ดังนี้

1. ใช้พืชสมุนไพรแบบเดิม อาจใช้ชนิดเดียวหรือผสมกันหลายชนิด
2. ใช้ในแบบยาสกัด โดยใช้น้ำหรือแอลกอฮอล์หรือตัวทำละลายอื่น ๆ ที่

เหมาะสม

3. ใช้ในรูปแบบของยาแผนปัจจุบัน โดยสกัดเอาแต่สารออกฤทธิ์ออกมาทำให้บริสุทธิ์ แล้วนำมาทำเป็นยาสมุนไพร

เนื่องจากการใช้ชื่อพื้นบ้านในการเรียกชื่อสมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นต่างกันไป จึงอาจทำให้เกิดความสับสนได้จากการเรียกชื่อพืชสมุนไพรต้นเดียวกันเป็นคนละชื่อ และที่สำคัญชื่อมักพ้องกัน ทำให้เข้าใจสับสน

สุภาภรณ์ ปิติพร (2551) ได้แบ่งประเภทการเรียกชื่อพืชสมุนไพรตามการเรียกชื่อสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความคุ้นเคย วิธีชีวิตความยาวนานของภูมิปัญญาของแพทย์พื้นบ้าน ดังนี้

1. แบ่งตามลักษณะของพืช

1.1 ตามลักษณะทั่วไปของพืช เป็นประเภทไม้ยืนต้น เถา หญ้าหรือให้ผล ดอก หัว ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ เช่น กกหรือต้น เช่น กกล้มกบ เครือ เช่น เครือเขาปลอก หญ้า เช่น หญ้าเอ็นยืด หัว เช่น หัวร้อยรู หมาก เช่น หมากหัวลิง ดอก เช่น ต้นดอกซ้อน เป็นต้น

1.2 ตามลักษณะเฉพาะ ออกเป็นลักษณะตามรูปร่างของส่วนต่าง ๆ สี กลิ่น รส และการสัมผัส เช่น ส่องฟ้า เนื่องจากใบของสมุนไพรชนิดนี้มีต่อมน้ำมัน เมื่อส่องดูกับแดดจะโปร่งใสเป็นจุด ๆ รากสามสิบ เนื่องจากรากของสมุนไพรชนิดนี้เป็นพวง ๆ มีมากถึงประมาณสามสิบอัน บิดคน เนื่องจากใบมีรสขมจัดเหมือนดีคน (ภาษาอีสาน บี้ หมายถึง น้ำดี) เป็นต้น

2. ตามนิเวศน์ ตามพื้นที่ที่พบพืชสมุนไพรหรือถิ่นที่อยู่ของพืชสมุนไพรชนิดนั้น เช่น พบอยู่ตามที่เนิน โคนหรืออยู่ตามริมน้ำ เช่น กระโดนโคก พบอยู่ตามที่กร้าง เช่น หญ้าเมืองฮ้าง (สาบเสื่อ) พบอยู่ตามต้นไม้ เช่น แมวไม้ พบอยู่ในดิน เช่น แมวดิน เป็นต้น

3. แบ่งตามสรรพคุณทางยา โดยเรียกชื่อพืชสมุนไพรตามสรรพคุณในการบำบัดรักษา เช่น ว่านชั้มดลูก ช่วยให้มีดลูกแห้ง (เข้าอู่) เถาเอ็นอ่อน และเอ็นอ้า ใช้ต้มกินรักษา และบำรุงเอ็น เครือไส้ตัน ใช้แช่ให้เด็กอ่อนที่ท้องเสีย ท้องร่วง กินเพื่อให้หยุดถ่าย เป็นต้น

4. แบ่งตามการใช้ประโยชน์จะมีการเรียกชื่อพืชตามการนำไปใช้ประโยชน์ เช่น เครือร้อยปลา (อีสาน-เครือซูด) จะใช้เครือไปร้อยปลา ผักแว่น และผักหนอก จะใช้กินเป็นผัก เป็นต้น

5. ตามตำนาน นิทานพื้นบ้าน การเรียกชื่อพืชสมุนไพรตามนิทานพื้นบ้านหรือเรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมา เช่น แม่นายซั๊กปรก สรรพคุณแก้พิษงู กระบือเจ็ดตัว สรรพคุณแก้อาการสันนิบาตหน้าเพลิง ขับน้ำคาวปลาฮ่อสะพายควาย สรรพคุณบำรุงกำลัง ทำให้ร่างกายแข็งแรง และฟ้าทะลายโจร เป็นต้น

6. ตามอุปมาอุปไมย

โดยมีการเรียกชื่อพืชสมุนไพรตามคำอุปมาอุปไมยหรือคำเปรียบเทียบที่ค่อนข้างจะมีความหมายชัดเจน เช่น เสลดพังพอน มีนัยยะของการรักษาพิษงูได้ เพราะคนโบราณมักเชื่อว่างูเห่ากับพังพอน เป็นสัตว์สองชนิดที่จะปราบกันได้อย่างเท่าเทียม มักกระที่บโรง ม้าแม่ก่า ม้าสามต่อน กำลังเลือดม้ากำลังวัวเถลิง กำลังช้างสาร และโคคลาน ซึ่งชื่อของสมุนไพรเหล่านี้จะมีนัยยะของการบำรุงกำลังให้แข็งแรงดังเช่นสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือพินซาด มีนัยยะของการเป็นพืชพิษ ถ้าใครกินเข้าไปได้เกิดใหม่เป็นพัน ๆ ชาติแน่ๆ เป็นต้น

สมพร ภูติยานันต์ (2542) ได้จำแนกสารองค์ประกอบในพืชสมุนไพร หรือสารพฤกษเคมี (Plant constituents) ซึ่งสอดคล้องกับรส และสรรพคุณโบราณของพืชสมุนไพรนั้นที่ไชรส์ (Taste) เป็นเครื่องบ่งบอกชนิดสารองค์ประกอบสำคัญภายในพืชสมุนไพร เช่น รสฝาด มีสารพวกแทนนิน เช่น ใบมะขาม รสหวาน มีน้ำตาล เช่น ใบมะกอล้ำดาหนุ รสมัน มีไขมัน เช่น ผักกะเฉด เมล็ดถั่วต่าง ๆ รสเค็ม เช่น ใบกระชาย รสเปรี้ยว มีกรดอินทรีย์ เช่น ผักมะขาม รสขม มีแอลคาลอยด์ เช่น ขี้เหล็ก หรือไกลโคไซด์ เช่น มะระ รสเมาเบื่อ เช่น รากทองพันชั่ง ใบกัญชา ดอกลำโพง ผลมะเกลือ รสที่ใช้ความรู้สึกเฉพาะ เช่น รสเมือก (Mucilaginous) มีสารเมือกและแป้ง รสมัน (Oily) มีน้ำมัน เช่น เมล็ดงา รสเผ็ดร้อน ทำให้เกิดการระคายเคือง (Acrid) เช่น ขิง ข่า รสขุขุมหรือรสขวนคลื่นไส้ (Nauseous) เช่น จำปา กระดังงา เทียน รสจืด เช่น ใบตำลึง ใบผักนึ่ง และรางจืด เป็นต้น

จากข้อความที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ในการจำแนกประเภทของพืชสมุนไพรนั้นมีด้วยกันหลายวิธี แต่ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะต้องการศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพรที่พบในพื้นที่ภูผง่า ตามการระบุชื่อพรรณไม้ของ เต็ม สมิตินันท์ (2544) ในการระบุชนิดพืชสมุนไพรตามลักษณะวงศ์ (Family) และลักษณะนิสัยของพืช (Plant habit) ทำให้สามารถแบ่งประเภทพืชสมุนไพรออกเป็น 17 ลักษณะ ดังนี้

- Creeping Shrub (ไม้พุ่มที่ลำต้นทอดคลานไปตามดิน หินหรือลำต้นไม้)
- Fern (ผักกูดหรือเฟิน)
- Grass (หญ้า รวมทั้งกกต่าง ๆ)
- Herb (ไม้ล้มลุก)
- Herbaceous Climber (ไม้เถาล้มลุก)
- Orchid (กล้วยไม้หรือเอื้อง)
- Palm (หมากหรือปาล์ม)
- Terrestrial Orchid (กล้วยไม้ที่อาศัยอยู่ตามพื้นดิน)
- Undershrub (ไม้พุ่มขนาดเล็ก)
- Shrub (ไม้พุ่ม)
- Shrub/Shrubby Tree (ไม้พุ่ม กิ่งไม้ต้นขนาดเล็ก)
- Shrub/ Tree (ไม้พุ่ม กิ่งไม้ต้น)
- Scandent Shrub (ไม้พุ่มที่เลื้อยทอดลำต้นเกาะเกี่ยวขึ้นไป)

- Bamboo (ไม้ไผ่)
- Climber (ไม้เถา)
- Shrubby Tree (ไม้ต้นขนาดเล็ก)
- Tree (ไม้ต้น)

4. ประโยชน์ของพืชสมุนไพร

ในยุคโลกาภิวัตน์เป็นต้นมา การนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปหรือนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลายมีรูปแบบวิธีการใช้ที่สะดวก มีความปลอดภัยกับผู้บริโภคมากขึ้น และผลิตเป็นการค้า มีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

สุภาภรณ์ ปิติพร (2551) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของสมุนไพรในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ใช้สกัดน้ำมันหอมระเหย สมุนไพรในกลุ่มนี้เป็นพวกที่มีน้ำมันหอมระเหยอยู่ในตัว สามารถนำมาสกัดโดยวิธีน้ำกลั่น ซึ่งจะกลั่น และปริมาณที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับชนิดของสมุนไพร สมุนไพรที่มีน้ำมันหอมระเหยที่รู้จักกันดี ได้แก่ ตะไคร้หอม น้ำมันตะไคร้หอม นำมาใช้ในอุตสาหกรรมผลิตสบู่ แชมพู น้ำหอม และสารไล่แมลง ไพล น้ำมันไพล ใช้ในผลิตภัณฑ์ครีมทาภายนอก ลดการอักเสบฟกช้ำ กระวน น้ำมันกระวานใช้แต่งกลิ่นเหล้า เครื่องดื่มต่าง ๆ และอุตสาหกรรมน้ำหอม พลู น้ำมันพลู ใช้ในอุตสาหกรรมเครื่องสำอางหรือเจลทาภายนอก แก้อาการคัน
2. ใช้เป็นยารับประทาน มีสมุนไพรหลายชนิดที่สามารถนำมาใช้รับประทานเพื่อรักษาอาการของโรคต่าง ๆ
3. ใช้เป็นยาทาภายนอก เป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณบำบัดโรคที่เกิดตามผิวหนัง รวมทั้งแผลที่เกิดในช่องปาก
4. ใช้ทำเป็นส่วนผสมของอาหาร และเครื่องดื่ม เป็นเครื่องดื่มที่สกัดจากธรรมชาติที่ยังให้ประโยชน์ในการรักษาโรคควบคู่ไปด้วย
5. ใช้ทำเครื่องสำอาง มีสมุนไพรหลายชนิดในปัจจุบันที่นิยมใช้เป็นส่วนผสมของเครื่องสำอาง และได้รับความนิยมอย่างดี เนื่องจากผู้ใช้นั้นเชื่อว่าปลอดภัยมากกว่าการใช้สารเคมี ได้แก่ ว่านหางจระเข้ อัญชัน ประคำดีควาย โดยนำมาใช้เป็นส่วนผสมของแชมพู ครีมนวดนม สบู่ โลชั่น บำรุงผิว
6. ใช้เป็นผลิตภัณฑ์ป้องกันกำจัดศัตรูพืช มักเป็นสมุนไพรจำพวกที่มีฤทธิ์เบื่อเมาหรือมีรสขม ข้อดีคือ ไม่มีฤทธิ์ตกค้างที่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม
7. ใช้บริโภคเป็นอาหาร และเครื่องเทศ สมุนไพรในกลุ่มนี้จัดว่าเป็นพืชผักสมุนไพรนั่นเอง สามารถนำมารับประทานให้คุณค่าทางอาหาร เพิ่มรสชาติ ดับกลิ่นคาว และยังช่วยย่อยอาหาร ได้แก่ กระเพรา โหระพา แมงลัก ผักชี สะระแหน่ ขิง ข่า กระชาย บางชนิดเป็นพืชผักสมุนไพรเมืองหนาว
8. ปลอดภัย สมุนไพรส่วนมากมีฤทธิ์อ่อน ไม่เป็นพิษหรือมีอาการข้างเคียงมาก แตกต่างกับยาแผนปัจจุบันที่บางครั้งจะมีฤทธิ์เฉียบพลัน ถ้าบริโภคเกินขนาดเพียงเล็กน้อยอาจเสียชีวิตได้
9. ประหยัด ราคาของสมุนไพรถูกกว่ายาแผนปัจจุบันมาก เนื่องจากเป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว

จึงควรอย่างยิ่งที่เราจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพิ่มมากขึ้น ทั้งยังช่วยลดดุลการค้าที่เสียเปรียบต่างประเทศ เป็นการสอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจของชาติ

10. เหมาะสำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกล คนไข้ที่อยู่ตามชนบท บางครั้งไม่สามารถมารับบริการจากสถานบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันได้ จึงควรใช้สมุนไพรที่เชื่อถือได้ และปลอดภัยรักษาโรค

11. ไม่ต้องกลัวปัญหาขาดแคลนยา ปัจจุบันมียาหลายตัวที่ทำมาจากวัตถุดิบที่ได้จากผลิตภัณฑ์ของน้ำมัน ซึ่งปัจจุบันน้ำมันก็เริ่มจะขาดแคลนทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างถูกกระทบกระเทือน รวมไปถึงการรักษาโรค เราจึงต้องศึกษาเกี่ยวกับยาสมุนไพร และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากขึ้น

12. เป็นพืชเศรษฐกิจ ควรส่งเสริมให้มีการปลูกสมุนไพรที่ใช้ในประเทศ และเพื่อการส่งออกอย่างจริงจัง และต้องคำนึงถึงผลผลิตที่มีคุณภาพดี และต้นทุนต่ำสำหรับการส่งออกในรูปแบบของสารสกัด จะทำให้ได้ราคาดีกว่าการส่งออกในรูปแบบของวัตถุดิบ

5. ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศของพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ภูเขาเขาแฝงม้า ที่อยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอหล่มเก่า

สภาพภูมิประเทศ

สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นภูเขาสลับซับซ้อน พื้นที่บางส่วนเคยถูกราสถรบกูกกรกแผ้วถางทำไร่มาก่อน จึงมีสภาพเป็นภูเขาหัวโล้น เนื่องจากการทำการเกษตรกรรมของเกษตรกรในท้องถิ่น แต่ต่อมาเมื่อมีการควบคุมและประกาศให้เป็นพื้นที่หวงห้าม สภาพป่าจึงได้ฟื้นตัวขึ้น เป็นป่าละเมาะและมีพรรณไม้เบิกนำชนิดต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย จนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าขนาดเล็กมากมาย พื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 270-1,000 เมตร สภาพความลาดชันของพื้นที่เป็นภูเขาวางตัวด้านทิศเหนือ – ใต้ทิศ มีด้านลาดไปในแนวตะวันออกและตะวันตก

ลักษณะทางธรณีวิทยา ลักษณะของที่ดินและพื้นที่โดยรวม ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขามีความชุ่มชื้น สภาพพื้นที่โดยรอบของพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จะทำการกสิกรรมโดยการปลูกข้าวโพดหรือพืชยืนต้น เช่น มะขาม สำหรับที่ที่มีการเสี่ยงต่อการพังทลายของดิน เมื่อถึงฤดูฝนน้ำจะไหลป่าและกัดเซาะทำให้บริเวณสองข้างทางได้รับความเสียหายอยู่เป็นประจำ และได้รับการปรับปรุงแก้ไข โดยการทำขั้นบันไดและปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของดินดังกล่าว

ภูมิอากาศ

โดยทั่วไปอากาศหนาวเย็นในตอนดึกและตอนเช้า ส่วนตอนกลางวันอากาศเย็นสบาย อุณหภูมิโดยเฉลี่ยอยู่ในระหว่าง 20-30 องศาเซลเซียส ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม ส่วนฤดูหนาวอากาศเย็นมากที่สุดในเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม และฤดูร้อนเริ่มจากเดือนกุมภาพันธ์ถึงประมาณต้นเดือนพฤษภาคม

ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านพรรณพืช ชนิดป่าในพื้นที่ สามารถจำแนกได้เป็นสองชนิดหลักคือป่าละเมาะ และป่าเบญจพรรณ (บนภูเขาหินปูน) สังคมพืชที่พบส่วนใหญ่เป็นชนิดป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ (Mixed Deciduous Forest) ที่ในช่วงฤดูแล้ง (เดือนมกราคม-เมษายน) ต้นไม้ส่วนใหญ่จะผลัดใบทำให้เรือนยอดของป่าโปร่งมาก เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนต้นไม้จึงเริ่มผลิใบใหม่ และป่าจะคืนความเขียวชอุ่มอีกครั้ง พรรณไม้ที่พบทั่วไป เช่น กะเจียน กุ๊ก จิวป่า ปรู มะกอก ทองหลางปามะค่าโมง ตะคร้ำ ตะคร้อ ตะแบกเกรียบ สมอ ร่อง ดานดำ สุกุณี และไผ่รวก เป็นต้น และตามพื้นป่าจะเต็มไปด้วยพรรณพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด เช่น กลอย กระเจียวขาว กระชาย กระเทียม เปราะป่าสามสิบ หนอนตายหยาก กวาวเครือ โมกเครือ กระเช้าทอง และฮ่อสะพายควาย เป็นต้น พรรณไม้ที่มีใบหนาอุ่มน้ำหรือลำต้น และกิ่งก้านมีหนามแหลมคม เช่น กล้วยผา ขี้เหล็กฤๅษี จันทน์แดง สลัดไดป่า ปอฝ้าย เป็นต้น

ด้านสัตว์ป่า

จากการสำรวจข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า ในพื้นที่ มีความหลากหลายของสัตว์ป่าค่อนข้างน้อย สัตว์ป่าที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์ขนาดเล็กที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพภูมิประเทศเขาหินปูนแห้งแล้งในระดับต่ำได้ดี สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่พบได้บ่อยเช่น กะเล็นกระรอกหลากสี กระรอกดิน กระต่ายป่า ค้างคาวกินแมลง อีเห็น นางอาย และลิงแสม นอกจากนี้ยังพบสัตว์ป่าประเภทอื่น ๆ อีก เช่น งูจงอาง งูเหลือม เต่าเหลือง ผีเสื้อถุงทองธรรมดา ไก่ป่า และนกชนิดต่าง ๆ เช่น นกกางเขนดง นกกระรางหัวขวาน นกกระรางหัวหงอก นกกระเบื้องผา นกขมิ้น น้อยธรรมดานกเขาใหญ่ นกเขาชวา นกกินปลีอกเหลือง นกจาบคาหัวเขียว นกแซงแซวหางปลา นกตีทองนกกปรอดสวน นกปรอดเหลืองหัวจุก นกโพระดก นกหัวขวาน นกเหยี่ยวรุ้ง นกบั้งรอกใหญ่และนกเอี้ยงดำ เป็นต้น ในการสำรวจเบื้องต้นผู้วิจัยพบว่าพรรณพืชสมุนไพรในบริเวณนี้มีความหลากหลายสูง และยังไม่เคยมีการสำรวจและศึกษาวิจัยมาก่อน

6. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ณพศิษฐ์ จักรพิทักษ์และคณะได้วิจัย สมุนไพรในพื้นที่สูง ในโครงการการพัฒนาเครือข่ายวิชาการและเผยแพร่ความรู้ด้านความหลากหลาย ทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นที่สูงวิทยาลัย ศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ณพศิษฐ์ จักรพิทักษ์และคณะ, .2551) ได้ทำการปรับกลุ่มฐานข้อมูลการจำแนกพืชจาก 9 กลุ่มให้เหลือเพียง 5 กลุ่มการใช้งาน เพื่อให้ง่ายต่อการค้นหาและสามารถเข้าใจได้ง่ายโดยจำแนกกลุ่มใหม่ได้จำแนก การจัดกลุ่มพืชตามลักษณะการใช้ประโยชน์ เป็น 4 กลุ่มได้แก่กลุ่มที่ 1: พืชสมุนไพรและยา กลุ่มที่ 2: พืชอาหาร กลุ่มที่ 3: พืชพิษ และกลุ่มที่ 4: พืชให้สี รายงานไว้ว่า พืชในพื้นที่บางชนิด ลำต้นและส่วนประกอบต่าง ๆ ของพืชยังไม่มีความ มีพื้นที่ในการสำรวจและบันทึกภาพต้นพืช คือสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ และสวนทวีชล ซึ่งมีสวนพืชสมุนไพร และพืชหลากหลายชนิด ที่มีสภาพสมบูรณ์ อีกทั้งยังสามารถเดินทางไปได้สะดวก โดยจะคัดเลือกพืชเพิ่มเติมตามที่พบ บันทึกภาพตามรายชื่อพืชที่ได้คัดเลือกไว้ โดยมีผู้นำทางซึ่งเป็น ชาวบ้านในพื้นที่ คอยนำทางและให้ข้อมูลของพืชที่พบในการเก็บข้อมูล การเดินทางในป่าเพื่อสำรวจและบันทึกภาพหนึ่งสภาพนิเวศของพืชที่พบ พร้อมทั้ง เก็บตัวอย่างพืชเพื่อนำมาบันทึกภาพหนึ่งแบบ 360

องศา ณ สำนักงานในแต่ละพื้นที่วิจัย โดย พืชที่จะสามารถเก็บตัวอย่างได้มีจำนวนมากแต่ ควรคำนึงถึงระยะเวลาในการทำงานส่วน บันทึกรูปภาพ 360 องศาด้วย เนื่องจากพืชที่ถูกตัดมาอาจเหี่ยวแห้งไปตามสภาพ ก่อนที่จะทำการบันทึกภาพได้ เมื่อต้นพืชมีสภาพเหี่ยวแห้งไปแล้วก็ไม่อาจนำมาบันทึกภาพได้ เพราะ รายละเอียดทางพฤกษ ศาสตร์ หรือลักษณะทางกายภาพของพืชไม่ได้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เมื่อนำไปบันทึกภาพก็ไม่สามารถจะบอกลักษณะของพืชๆนั้นได้ ดังนั้นจึงควรเก็บตัวอย่าง พืชมาให้พอดีกับระยะเวลาในการทำงาน ไม่ควรเกิน 20 ชนิด

ยุทธนา ทองบุญเกื้อ ได้วิจัย ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ในวนอุทยานถ้ำเพชร – ถ้ำทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ (ยุทธนา ทองบุญเกื้อ, 2551) โดยได้ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2550 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2550 รวมระยะเวลา 8 เดือน โดยการสัมภาษณ์พนักงานเจ้าหน้าที่ของวนอุทยานถ้ำเพชร- ถ้ำทอง หมอยาพื้นบ้าน และราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ ทำการศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ใช้ ชื่อ พื้นเมือง ส่วนที่ใช้ทำยา รวมทั้งสรรพคุณ ตลอดจนวิธีการใช้ เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร ตรวจสอบและ เปรียบเทียบตัวอย่างที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรุงเทพมหานคร รวบรวมพืชสมุนไพรได้ทั้งหมด 263 ชนิด

รุ่งทิภา กองสอน ได้วิจัย ความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม (รุ่งทิภา กองสอน, 2551) โดยทำการสำรวจสภาพป่าเบื้องต้นเพื่อเลือกพื้นที่วางแปลงตัวอย่าง ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน จึงทำการวางแปลงตัวอย่างแบบเจาะจงขนาด 20 x 60 เมตร จำนวน 4 แปลง จากนั้นเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจำแนกชนิดและนับจำนวนต้นของพืชสมุนไพร เพื่อหาค่าดัชนีความหลากหลายชนิด (H') และค่าดัชนีการกระจายตัว(EH) โดยใช้วิธี Shannon Weiner Index พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรแต่ละชนิดโดยสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้าน ดำเนินการวิจัยระหว่างวันที่ 1-30 เมษายน พ.ศ. 2550 พบว่า มีจำนวนพืชสมุนไพรทั้งสิ้น 38 วงศ์ 63 ชนิด พืชสมุนไพรที่พบมากที่สุดคือ เพ็็ก (*Vietnamosasa pusilla* (Chevalier & A. Camus) Nguyen) จำนวน 582 ต้น รองลงมาคือ ข้าวสาร(*Raphistemma hooperianum* Decne.) จำนวน 53 ต้น ชีตุนน้อย(*Helicteres angustifolia* L.) จำนวน 48 ต้น นางแซ่ง (*Trigonostemon reidioides* Kurz) Craib) จำนวน 42 ต้น และบ้าชาด (*Strophoblanchia glandulosa pax var. Pandurifolia* Airy shaw.) จำนวน 37 ต้น ตามลำดับ ผลการศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพร พบว่าชุมชนได้นำพืชสมุนไพรไปใช้ในการบำบัดรักษา บำรุงร่างกายในด้านต่างๆ ทั้ง 63 ชนิด ส่วนของพืชที่นำมาเป็นยาสมุนไพร ได้แก่ ราก หัว เปลือก แก่น ใบ ยอด หน่อ ดอก และผล โดยมีลักษณะการใช้หลายรูปแบบ ได้แก่ การรับประทาน ร่วมกับอาหาร การต้ม ฝน แช่ อบ ประคบ สูดดม ทา นวด ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาความรู้ของคนในชุมชนหรือหมอยาจะเป็นผู้บอกและแนะนำการนำมาใช้ประโยชน์

จากการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยและคณะเห็นว่า งานวิจัยด้านนี้ยังมีน้อย ส่วนงานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ยังไม่มี จึงได้วิจัยความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้ ได้ทำการสำรวจ และเก็บข้อมูลพืชสมุนไพร ในพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2556 ถึงวันที่ 30 กรกฎาคม 2556 รวมระยะเวลา 6 เดือน มีวิธีการศึกษาดังนี้

1. การปฏิบัติงานภาคสนาม

1.1 เก็บและบันทึกข้อมูล โดยการสัมภาษณ์พนักงานเจ้าหน้าที่โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นหรือหมอยาพื้นบ้าน หมอยาพื้นบ้าน และราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ทำการศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ใช้ ชื่อพื้นเมือง การใช้ประโยชน์พืช ส่วนที่ใช้ทำยา รวมทั้งสรรพคุณ ตลอดจนวิธีการใช้ (<http://www.rspg.or.th> / 20สิงหาคม2556)

1.2 สำรวจพื้นที่เบื้องต้น และกำหนดเส้นทางสำรวจพืชสมุนไพร ในแผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1 : 50,000 ให้ครอบคลุมทั่วพื้นที่ที่ทำการศึกษา และครอบคลุมทุกสภาพสังคมพืช โดยกำหนดเส้นทางสำรวจพืชสมุนไพรในป่า ในพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 2 เส้นทางคือ 1. ในพื้นที่ทิศตะวันออก (ป่าละเมาะเชิงเขา) และ 2. ในพื้นที่ทิศตะวันตก (ป่าผสมผลัดใบ) โดยกำหนดความยาวของเส้นทางสำรวจ เส้นทางละ 5 กิโลเมตร เพื่อสำรวจพืชสมุนไพรที่พบตามเส้นทางในป่าธรรมชาติ เดือนละ 2 ครั้ง

ภาพที่ 2 แสดงเส้นทางการสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
1. ทิศตะวันออก (ป่าละเมาะเชิงเขา) 2. ทิศตะวันตก (ป่าผสมผลัดใบ)

1.3 เก็บข้อมูลตามเส้นทางสำรวจที่กำหนดไว้ โดยเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรที่พบ
บันทึกชื่อพื้นเมือง ลักษณะวิสัย การใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ และบันทึกภาพประกอบ

2. การปฏิบัติในห้องปฏิบัติการ

2.1 ตรวจสอบเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2 เก็บตัวอย่างพรรณไม้ที่ไม่ทราบชื่อในรูปตัวอย่างแห้ง

2.3 นำตัวอย่างพืชที่ไม่ทราบชื่อไปตรวจเปรียบเทียบกับตัวอย่างพรรณไม้ที่มีชื่อ
ถูกต้องแล้ว เพื่อระบุชนิดพืชสมุนไพร ที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
กรุงเทพมหานคร

2.4 จัดทำบัญชีรายชื่อพันธุ์พืชสมุนไพร ประกอบด้วยชื่อสามัญ ชื่อพฤกษศาสตร์ ชื่อ
วงศ์ และจำนวนพืชที่พบ โดยอ้างอิงจากหนังสือชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับ
แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544 พร้อมทั้งระบุการใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพร โดยอ้างอิง
จากหนังสือพืชสมุนไพรในสวนป่าสมุนไพรเขาหินซ้อน ฉบับสมบูรณ์ พงษ์ศักดิ์ พลเสนา (2550) และ
หนังสือสารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540)

3. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษา

3.1 เครื่องมือมีวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ขวดชนิดมีฝาสำหรับดองตัวอย่างพืช ปากคืบ
กล้องสเตอริโอ

3.2 อุปกรณ์เก็บตัวอย่างภาคสนาม ได้แก่ กรรไกรตัดกิ่งไม้ เลียม มีด กระดาษ
หนังสือพิมพ์ ถุงพลาสติก ยางวง ตลับเมตรวัดความยาว เครื่องอบตัวอย่างพืช กล้องถ่ายรูป เครื่อง
บันทึกเสียง เอกสารประกอบการวิเคราะห์ชนิดพืช

3.3 เครื่องเขียน ได้แก่ ดินสอ ยางลบ สมุดบันทึกภาคสนาม ป้ายกระดาษบันทึกข้อมูล
กำกับตัวอย่าง กระดาษปอนด์ สำหรับเย็บติดพรรณไม้ เข็ม ด้ายสำหรับทำ แผงเก็บอัดตัวอย่างพืช

3.4 สารเคมี ได้แก่ แอลกอฮอล์ 70% น้ำกลั่น

4. ศึกษาและสัมภาษณ์ภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านและผู้รู้ในท้องถิ่น

4.1 ศึกษาและสัมภาษณ์ภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านและผู้รู้ในท้องถิ่น
ในการนำสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค (แนวทางการสัมภาษณ์แบบที่ 1 ในภาคผนวก)

4.2 สัมภาษณ์การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน ที่เคยได้รับการ
รักษาโรคจากยาสมุนไพรของ หมอยาพื้นบ้านโดยจะสัมภาษณ์เกี่ยวกับอาการของโรคและวิธีการรักษา
(แนวทางการสัมภาษณ์แบบที่ 2 ในภาคผนวก)

บทที่ 4 ผลการศึกษา

4.1 ผลการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์

พบพืชสมุนไพร 51 ชนิด 33 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช (Plant habit) ได้แก่ ไม้ยืนต้น 25 ชนิด ไม้ล้มลุก 22 ชนิด ไม้พุ่ม 4 ชนิด (ดังตารางที่ 1 และภาพกิจกรรมการวิจัย และพืชสมุนไพรในภาคผนวก) ตารางที่ 1 แสดงรายชื่อสมุนไพร ที่พบบริเวณพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ที่	ชื่อสามัญ/ชื่อท้องถิ่น	ชื่อพฤกษศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์ (สรรพคุณทางยา)	จำนวน
1	ฮ้อสะพายควาย	<i>Sphenodesme pentandra</i>	Verbenaceae	- เถารสฝื่อนเมา ต้มน้ำหรือ ดองสุราดื่ม ช่วยให้เลือดลมเดินสะดวก บำรุงกำลัง บำรุงข้อให้แข็งแรง (http://www.dld.go.th/ : 14 กุมภาพันธ์ 2556.)	++ (W)
2	เอื้องหมายนา	<i>Costus speciosus</i> (Koen.) Sm. H	Costaceae	- เหง้า รสขมเมา ต้องต้ม หรือเผาให้สุกก่อนกิน เพราะ เหง้าสดมีพิษมาก ช่วยขับ ปัสสาวะแก้บวม แก้แผลหนอง อักเสบวม ฆ่าพยาธิ รสขมต้ม ขับพยาธิ ขับเสมหะ แก้ไอ แก้โรคผิวหนัง	++ (E)
3	หนอนตายหยาก	<i>Stemona tuberosa</i> Lour. HC	Stemonaceae	- ราก (หัว) รสเมาเบื่อ ปรงยา รับประทานแก้โรค ผิวหนัง น้ำเหลืองเสีย คัน ฆ่าพยาธิภายใน มะเร็งตับ ตาผสมน้ำเอาพอก ทาฆ่าหิด เหา แมลงหนอน ศัตรูพืช ต้มยาจุน ร่มหัว รีด สีด วง (นิจศิริ เรื่อง รังษี และคณะ, 2547)	+++ (W) (E)
4	แสมสาร	<i>Senna garrettiana</i> (Craib) Irwin &	Leguminosae - Caesalpinioideae	- ใบ ใช้บำบัดโรคมะเร็ง ในเมล็ด โลหิตของหนู เป็นยา ขับพยาธิ ใช้บำบัดโรคมะเร็ง - แก่น รสฝาด ต้มน้ำดื่ม	+ (E)

		Barneby T		ขับเสมหะ ถ่ายกระษัย ถ่าย โลหิตระดู ทำให้เส้นเอ็น หย่อน แก้ปัสสาวะเป็นสี (นิจศิริ เรื่อง รังษี และคณะ, 2547)	
5	โสมไทย	<i>Talinum paniculatum</i> (Jacq.)	Portullaceae	- ใบคัมภีร์ ช่วยบำรุงกำลัง หัวรส หวาน กินสด หรือคอง เหล้าขาว คอง น้ำผึ้ง ช่วยบำรุงกำลัง (วิทย์ เที่ยง บุรณธรรม, 2542)	++ (W) (E)
6	ส้มเสี้ยว	<i>Bauhinia saccocalyx</i> Pierre ST	Leguminosae - Caesalpinioideae	- ใบ ทาเป็นยาขับ ระดู ขับปัสสาวะ ทาเป็นยา ระ บาย ขับ เมื่อก และ เสมหะตกทางทวารหนัก เปลือกทา เป็นยาแก้ไอ ฟอกโลหิต (สุธี วรศิริ นิมิต, 2549)	+++ (W) (E)
7	สารพัดพิษ	<i>Sophora tomentosa</i> Linn.	Papilionaceae	- ลูกสด รสเย็น แก้ไข้ บิดเรื้อรัง - ราก รสเย็นเย็น ต้ม น้ำดื่ม แก้ ร้อนในกระหาย น้ำ ฝนทาแก้พิษ แมลง ปูองและตะขาบ แก้ปวดฝี แก้ ปวดแสบปวดร้อน (http://guru.sanook. com/answer/question(13สค.56))	++ (W)
8	สามสิบ	<i>Asparagus recomosus</i> Willd. C	Aspargaceae	- ผล มีรสเย็น บำรุงเป็นยาแก้ พิษไข้ เซื่องซึม รากบำรุง ทารกในครรภ์ ปอดพิการ แก้กระษัย แก้ขัดเบา บำรุง ครรภ์รักษาขับปัสสาวะ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)	++ (E)
9	สังกรณี	<i>Barleria strigosa</i> Willd. Us	Acanthaceae	- ราก ใช้ทาเป็นยาแก้ร้อน ดับพิษ ทั้งปวง ถอนพิษไข้ ลดความร้อน ในร่างกาย (สุธี วรศิรินิมิต, 2549)	+ + ++ (W)(E)
10	สลิด	<i>Telosma minor</i> Craib. C	Asclepiadaceae	- ราก รสเย็นเมื่อ ต้ม น้ำดื่ม ถอนพิษ ยาเบื่อ เม้า ดับพิษทั้งปวง ฝนหยอด ตา แก้ตาอักเสบ ตาและ ตามัว	+ (E)

				- ดอก รสเย็นขม ต้มกิน บำรุงปอด บำรุง ดับ แก่เสมหะ และโลหิตเป็น พิษ (นันทวัน บุญยะประภัสร์, 2539)	
11	สลัด ใจ	<i>Euphorbia antiquorum L.</i>	Euphobiaceae	- ต้น รสเมาเบื่อ เป็นย่ำย พยาธิใน คิมแก้ฟกบวม แก้จุกเสียด แก้ หืด ไอ เจริญ ไฟธาตุ - รสขมหอม บำรุงหัวใจ - ยาง รสร้อนเบื่อเมา ทาฆ่าพยาธิ โรคผิวหนังต่าง ๆ ทา กัดหูด ปรงยา ถ่ายอุจจาระ ถ่ายพิษเสมหะและ โลหิต ถ่าย หัวริดสีดวงทวารหนัก (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)	+ + + + (W) (E)
12	สกุณี	<i>Terminalia calamansanai (Blanco) Rolfe T</i>	Combretaceae	- เปลือกมีคุณสมบัติในการ รักษา นิ้วในทางเดินปัสสาวะ เป็นยาบำรุง หัวใจ (วิทย์ เทียง บูรณธรรม, 2542)	+(W)
13	เล็บเหยี่ยว	<i>Ziziphus oenoplia (L.) Mill. var.</i>	Rhamnaceae	- ราก เปลือกขับระดู ขับปัสสาวะ แก้มดลูกพิการ แก้ฝี แก้เบาหวาน (เมธีณี ตาพู มาศสวัสดิ์, 2549)	+(E)
14	ข่อยเถื่อน	<i>Morinda elliptica Ridl. S/ST</i>	Rubiaceae	- รากแก้เบาหวาน - แก่นต้มน้ำดื่ม บำรุง เลือด - ผลอ่อนแก้อาเจียน - ผลสุกช่วยขับลม - ใบตากพอกศีรษะฆ่าเหา (เมธีณี ตาพูมาศสวัสดิ์, 2549)	+ (W) (E)
15	โมกมัน	<i>Wrightia arborea (Dennst.) Mabb.ST</i>	Apocynaceae	- ใบ ขับน้ำเหลือง แก้ ท้องมาน ยาง จากต้น แก้บิด - เปลือกต้น รักษาธาตุให้ เป็นปกติ แก้พิษสัตว์กัดต่อย ทาให้ ประจำเดือนมา ตามปกติ ฆ่าเชื้อรา	++ (W) (E)

				<p>มะนาว</p> <ul style="list-style-type: none"> - ดอก เป็นยาระบาย - กระทบ แก้วดีพิการ - รากรักษาถูกัด แก้ม รือรัง <p>(นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)</p>	
16	โมกเครือ	<i>Aganosma marginata</i> (Roxb) G. Don C	Apocynaceae	<ul style="list-style-type: none"> - ใบ แก้มือย รักษาฝี และริดสีดวงทวาร ต้นรักษาโรค ประดง แก้วพิษฝิภายใน - ราก บำรุงกำลัง (นิจศิริ เรื่อง รังษี และคณะ, 2547) 	+(W)
17	มะหาด (หมากหาด)	<i>Lepisanthes rubiginosa</i> (Roxb) Leenh. ST	Sapindaceae	<ul style="list-style-type: none"> - เมล็ด รสฝาด ต้ม น้ำดื่ม แก้วไข้ชาง แก้วไกรกรน - ลูกสุก เป็นอาหารของคน และสัตว์ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547) 	++ (W) (E)
18	มะดูก	<i>Siphonodon celastrineus</i> Griff. T	Celastraceae	<ul style="list-style-type: none"> - ราก รสเมามัน รับประทานแก้วพิษฝิภายใน ฝิ ใน ดับ ฝิในปอด ฝิในกระดุก บำรุง กระดุก ดับพิษในกระดุก แก้ว ประดง - ดอก แก้วเส้นเอ็นพิการ (วิทย์ เทียง บูรณธรรม , 2542) 	+(E)
19	มะค่าโมง	<i>Afzelia xylocarpa</i> (Kurz) Craib. T	Leguminosae - Caesalpinioideae	<ul style="list-style-type: none"> - ปุ่มมะค่า ต้ม น้ำดื่ม ฆ่าพยาธิ โรคผิวหนัง ต้มรมไอน้ำ ช่วย ให้อ้วริดสีดวงทวารฝือแห้ง (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549) 	+(W) (E)
20	มะกล่ำตาหนู	<i>Abrus precatorius</i> L. C	Leguminosae - Caesalpinioideae	<ul style="list-style-type: none"> - ใบ รสเปรี้ยวหวานต้ม ต้มแก้วเจ็บคอ แก้วหลอดลม อักเสบ แก้วดับ อักเสบ ขับปัสสาวะ แก้วปวด บวมตามข้อ ปวดตามแนว ประสาท ตาพอกแก้วปวดบวม แก้วช้ำน ขับปัสสาวะ ขับเสมหะ 	++ ++ (W) (E)

				- เมล็ด รสขมเบื่อเมา เป็น พิษ ใช้ได้เฉพาะภายนอก บด ผสม น้ำมันพืช ทาแก้กลาก เคลื่อน หม่า พยาธิ)(เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)	
21	พลูช้าง	<i>Scindapsus officinalis</i> Schott. C	Araceae	ผลตากแห้ง ต้ม น้ำดื่ม ช่วยบำรุง กำลัง เป็นยา ขับเหงื่อ ขับพยาธิ แก้ ปวดข้อ (วิทย์ เทียงบูรณ ธรรม, 2542)	+ + (W) (E)
22	พญามือเหล็ก	<i>Strychnos lucida</i> R.Br. S/ST	Strychnaceae	- ใบ รสขมตาพอก แก้ฟกช้ำ บวม - เนื้อไม้ ต้ม น้ำดื่ม ช่วยกัดเสมหะ ในลำคอ ดับพิษไข้ แก้ ไข้จับสั่น ฝนกับน้ำ ทาสิริษะเด็ก แก้คัน แก้ รังแค (วิทย์ เทียง บูรณธรรม, 2542)	+ (W)
23	ไผ่ลวก	<i>Thyrsostach ys siamensis</i> Gamble B	Gramineae	ใบ รสขื่น เผื่อน ขับ และฟอกล้าง โลหิต ขับระดู ขาว แก้มตุลก อึกเสบ และขับ ปัสสาวะ - ตา รสเผื่อน แก้อ่อน ใน กระจาย น้ำ - ราก ใช้ขับปัสสาวะ ขับนิ่ว (http://suthat.spaces.live.com / (13ศก.56)	+ + + + (W) (E)
24	ผักหวานบ้าน	<i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr. S	Euphobiaceae	- ใบ ต้ม หยอดตาแก้้อกเสบ หยอด รักษาแผลในจมูก - รากต้มน้ำดื่ม ระงับ ความร้อน ถอนพิษไข้กลับซ้ำ แก้พิษคางทูม (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)	+ (E)
25	บัวสันโดษ	<i>Centella asiatica</i> (L.)	Orchidaceae	หัวรสเผื่อนขม ต้ม ต้ม แก้ช้ำใน แก้ ปวด เมื่อย (http://www.ku.ac.th/ (13ศก.56)	++ (E)
26	บุกอีรอกเขา	<i>Amorphophal</i>	Araceae	- หัวบุก รสเบื่อคัน กัดเถาดาน กัด	++

		<i>lus brevispathus</i> Gagnep H		เสมหะ แก้วเลือดจับเป็นก้อนเป็น ด้าน หุงกับน้ำมันใส่บาดแผล (http://om.rsu.ac.th/(13ศก.56))	(W) (E)
27	บีป	<i>Millingtonia hortensis</i> L.f. T	Bignoniaceae	ใบและดอก นำมา มวนเป็นนุหรือสูบ แก้โรค หอบ หืด บำรุง หัวใจ หลอดลม ราก ใช้ปรุงเป็น ยาบำรุง หัวใจ รักษาวัณโรค (วิทย์ เทียง บูรณธรรม , 2542)	+ (W) (E)
28	เปราะหอม	<i>Kaempferia galangal</i> L. H	Zingiberaceae	ใบอ่อน กินเป็นอาหาร จำพวกผัก ดอก ต้มดื่ม ขับลมในลำไส้ (http://www.abhaiherb.org/(13ศก.56))	++ (W) (E)
29	ประคู้ป่า	<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz T.	Leguminosae - Papilionoidea e	เนื้อแก่นเนื้อ ต้มกินเป็นยา แก้ว เสมหะ แก้วเลือดดำเดาไหล - ใบบดใช้กากพอกแผล ที่เป็นฝี ทำให้ฝีสุกเร็ว ยางไม้ นำมาใช้เป็น ยาแก้โรคท้องเสีย (วิทย์ เทียงบูรณ ธรรม, 2542)	+ (W) (E)
30	น้ำใจใคร่	<i>Olax psittacorum</i>	Olacaceae	- ลำต้น ต้มน้ำ แก้วโรคไต พิการ (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)	+ (E)
20	นมคำเลีย	<i>Hoya ovalifolia</i>	Asclepiadace ae	ยางปรุง เป็นยาขับปัสสาวะ (วิทย์ เทียง บูรณธรรม, 2542)	+(W)
31	โทงเทง	<i>Physalis angulata</i> L.	Solanaceae	ราก แก้วเบา หวาน ขับ ปัสสาวะ แก้วปวดศีรษะ ต้น แก้วไอ แก้วไข้ - ใบ เป็นยาระบาย หลอดลมอักเสบ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)	+ (E)
32	ตานดา	<i>Diospyros montana</i> Roxb.T	Ebenaceae	- เนื้อไม้ สด ราก รสเมาเบื่อ เย็นขับ พยาธิไล่เดือนตัวตืด แก้ว พิษตาน ซาง แก้วผอมแห้ง ละลาย ในข้อ (เมธินี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)	+ (E)

33	ตะคร้อ	<i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Oken	Sapindaceae	เปลือก สมานท้องแก่ ท้องร่วง - น้ำมันในเมล็ด แก้มร่วง (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ , 2547)	+ (W) (E)
34	ชิงช้าชาลี	<i>Tinospora baenzigeri</i> Forman C	Menispermaceae	- ใบแก้รสขมเมา แก้ มะเร็ง ฆ่า พยาธิ บดผสมน้ำผึ้งทาแผล - ใบอ่อนบดผสมนมทา แก้ไฟลาม ทุ่ง - ดอก รสขมเมา ขับพยาธิแก้ปวด ฟัน เถา รสขม เย็น แก้พิษฝีดาษ - ราก รสขมเย็นแก้ไข้ที่มีพิษร้อน ทำให้อาเจียนอย่างแรง (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)	++ (W) (E)
35	แจง	<i>Maerua siamensis</i> (Kurz) Pax T	Capparaceae	ราก เป็นยาบำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้ปวดเมื่อย - ใบ ตาลีพินทำให้พิน แข็งแรง แก้ ไข้ (จรุงฤทธิ์ ต่อ เจริญ, 2539)	+ (E)
36	จันทร์แดง	<i>Dracaena loureire</i> Gagnep. S/ST	Dracaenaceae	- แก่น รสขม เย็นฝาด เล็กน้อย แก้ ไออันเกิดจากขาง และดี บำรุง หัวใจ แก้เลือดตาม ไ ร (นิจศิริ เรื่อง รังษี และ คณะ, 2547)	+ + + (W) (E)
37	จันทนา	<i>Tarenna hoaensis</i> Pit.S	Rubiaceae	- แก่น รสขมหวาน ต้ม น้ำดื่ม บำรุง ประสาท ผิวหนัง ตับ ปอด แก้ไข แก้ปอด ตับ ดีพิการ ขับพยาธิ บำรุง ธาตุไฟ บำรุงดวงจิตมิให้ ขุนมัว (สุธี วรศิรินิมิต, 2549)	++ (E)
38	จันดง	<i>Diospyros dasyphylla</i> Kurz ST	Ebenaceae	- เนื้อไม้และแก่น ตมน้ำดื่ม บำรุง ประสาท บำรุงเนื้อหนังให้สดชื่น แก้ ร้อนในกระหายน้ำ และดีพิกา ขับพยาธิ - ผลสุก รสฝาดหวาน กิน สด แก้	+ (W) (E)

				อาการนอนไม่หลับ (http://qsbg.thaigov.net/plant/marsti-s.htm : (13ศก.56)	
39	จิวป่า	<i>Bombax anceps</i> Pierre var. <i>anceps</i> T	Bombacaceae	- เปลือกต้น ต้มน้ำดื่มแก้อาหาร เป็น พิษ (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)	++ (E)
40	แคหางค่าง	<i>Markhamia stipaiata</i> (Wall.) Seem	Bignoniaceae	- เปลือกต้น ต้มน้ำดื่มแก้ ท้องอืด - เมล็ดแก้โรคนชัก บำรุง โลหิต ขับ เสาะ - ใบตากพอรักษาแผล (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)	++ (W) (E)
41	คางคกเคียด	<i>Arfeuille arborescens</i> Pierre T	Sapindaceae	- เปลือกต้น รสเย็น ฝาดขม แก้คัน แสบร้อนตาม ผิวหนัง - เนื้อไม้ รสเย็นฝาด ขม ฆ่าพยาธิ แก้พิษใน กระจายน้ำ ขับพิษไข้ เจริญอาหาร (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)	++ (W)
42	ข่อย	<i>Streblu sasper</i> Lour. T	Moraceae	- ใบ รสเมาฝื่อนคาวผสม ข้าวสารคัน เอาน้ำดื่มทำให้อาเจียนถอนพิษ ยา เบื่อเมา หรืออาหารแสลง - เปลือกต้น รสเมาฝาดขม ดื่ม แก้พยาธิผิวหนัง แก้ โรคเรื้อน แก้มะเร็ง อมบัววน ปาก แก้ปวดฟัน แก้รำมะนาด รักษาฟัน ให้แข็งแรง - ราก มีรสเมา ฝาดขม รักษา บาดแผล (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ , 2547)	+ + ++ (W) (E)
43	ชันทองพญาบาท	<i>Suregada multiflorum</i> Baill	Euphorblacea e	- เปลือกต้น รสเมาเบื่อแก้ลมเป็น พิษแก้ประดง บวมใน กระดูก ฆ่า พยาธิ แก้โรคเรื้อน แก้ มะเร็ง คุดทะราด กลาก เคลื่อน โรค	+ (W)

				ผิวหนังทุกชนิด - เนื้อไม้รักษาอาการพิษใน กระดุก ประคอง รักษาโรคเรื้อน และ กาม โร ค (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)	
44	กลอย	<i>Dioscorea hispidata</i> Dennst. var. <i>hispidata</i> HC	Dioscoreaceae	- ราก บดให้ละเอียดผสม น้ำ มะพร้าว ไบยาสูบ ใบลาโพง ทา พอกแผล - หัวในดิน หั่นบางๆ แช่ น้ำทิ้งไว้ ในทางน้ำไหลสัก 2 – 3 วัน ล้างให้ สะอาด ต้มแก้ น้ำเหลืองเสีย ขับ ปัสสาวะ แก้ ปวดตามข้อ ฝีมะม่วง นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)	++ (W) (E)
45	กล้วยผา	<i>Ensete superbum</i> Roxb.Cheesm an H	Musaceae	ยาง สมานแผล ห้ามเลือด ผลดิบ ทิ้งเปลือกหั่นตากแห้ง บดเป็นผงชง น้ำร้อน รักษาแผล ในกระเพาะ อาหาร เรื้อรัง - ผลกล้วยดิบทิ้งเปลือกใช้ โขย รักษาแผลเรื้อรัง แผลเน่าเปื่อย ผล สุก ระบายอุจจาระ บำรุงร่างกาย รักษาแผลในกระเพาะอาหาร - หัวปลีแก้โรคกระเพาะ อาหาร ลำไส้ แก้โรคโลหิตจาง นิจศิริ เรื่อง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547)	+ ++ (W) (E)
46	กระไดลิง	<i>Bauhinia scandens</i> L. var. <i>horsfieldii</i>	Leguminosae Caesalpinioideae	- น้ำเลี้ยงจากเถากระไดลิง บรรเทา อาการไอ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547)	++ (W)
47	กระเจียน	<i>Cananga latifolia</i> (Hook.f.&Th	Annonaceae	- ราก ประุงเป็นยาแก้ กษัย คุมกำเนิด บำรุง กำลังสำหรับบุรุษ และแก้ไข้ (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์,	++ (E)

		omson)		2549)	
48	กระแต้ไต้ไม้	<i>Drynaria quercifolia</i> (L) Sm.EF	Polypodiaceae	- หัว รสจืดเบื่อ ขับ ปัสสาวะ แก้ น้ัว แก้เบาหวาน ขับพยาธิ แก้ไตพิการ แก้ แผลพุพอง (นิจศิริ เรื่อง รังษี และคณะ, 2547)	+ ++ (W) (E)
49	กะเรกะร่อน	<i>Cymbidium aloifolium</i>	Orchidaceae	- ใบสด นำไปลนไฟให้นุ่ม บีบเอาน้ำหยอดหู แก้หู น้ำหนวก (นิจศิริ เรื่อง รังษี และคณะ, 2547)	++ (W)
50	ตะไคร้ต้น (ตะไคร้ภูเขา)	<i>Litsea cubeba</i> Pers	Lauraceae	-ต้น มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก น้ำมันหอมระเหย มีสีเหลืองอ่อน หรือสีน้ำตาลอ่อน กลิ่นคล้ายมะนาว ต้านการติดเชื้อ ต้านการอักเสบ ขยายหลอดเลือดลดความดันโลหิต ระวังประสาททำให้สงบ ลดอุณหภูมิของร่างกายลงได้	+ (W)
51	สะเดา	<i>Azadirachta indica</i> AJuss.	Meliaceae	-ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ออกสลับ ใบย่อยเรียวยแหลม โคนใบเบี้ยว ขอบใบจักไม่เป็นระเบียบ -ดอกสีขาวนวล ออกเป็นช่อใหญ่ ตามปลายกิ่ง ผลเป็นผลสดกลมรี ผิวบาง มีเนื้อฉ่ำน้ำ ผลแก่สีเหลือง	++ (W) (E)

หมายเหตุ + แทนปริมาณสมุนไพรที่พบ

+พบน้อยที่สุด ++พบน้อย +++พบปานกลาง ++++พบมากที่สุด

(W) แทนเส้นทางทิศตะวันตก และ (E) แทนเส้นทางทิศตะวันออก

จากตารางที่ 1 พบว่า มีพืชสมุนไพรที่ พบมากที่สุด จำนวน 4 ชนิด (ในพื้นที่ทิศตะวันออก 2-ในพื้นที่ทิศตะวันตก 2) พืชสมุนไพรที่ พบมาก จำนวน 5 ชนิด (ในพื้นที่ทิศตะวันออก 3-ในพื้นที่ทิศตะวันตก 2) พืชสมุนไพรที่พบน้อย จำนวน 19 ชนิด (ในพื้นที่ทิศตะวันออก 10-ในพื้นที่ทิศตะวันตก 9) พืชสมุนไพรที่ พบน้อยที่สุด จำนวน 21 ชนิด (ในพื้นที่ทิศตะวันออก 15-ในพื้นที่ทิศตะวันตก 6) (ดังภาพที่ 3)

4.2 ผลการศึกษาประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในชุมชนในพื้นที่วิจัยได้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการแปรรูปสมุนไพร เพื่อประโยชน์หลายประการได้แก่ การทำยา ทำน้ำหมัก

การแปรรูปสมุนไพร จากการสัมภาษณ์และสอบถามหมอยาพื้นบ้าน (ที่มา-พ่อใหญ่ คำพันธ์ วงษ์คำจันทร์ หมอยาพื้นบ้าน บ้านอีเล็ด) ได้ทราบภูมิปัญญาการแปรรูปพืชสมุนไพร เพื่อใช้ประโยชน์ สรุปได้ว่า สมุนไพรถูกนำมาใช้สารพัดประโยชน์ และถูกแปรรูปออกมาในแบบต่าง ๆ สิ่งสำคัญที่สุดของการแปรรูปสมุนไพร คือ การปรุงยา หมายถึง การสกัดเอาตัวยาออกจากไม้อ่า ซึ่งสารที่ใช้สกัดตัวยาที่นิยมใช้ได้แก่ น้ำ และเหล้า สมุนไพรที่นำมาเป็นยาตามภูมิปัญญาดั้งเดิม มีรูปแบบดังนี้

1. ยาต้ม เป็นการสกัดยาให้ออกจากไม้อ่าด้วยน้ำร้อน เป็นวิธีที่นิยมใช้มากที่สุดส่วนใหญ่จะใช้ต้มกับส่วนของต้นไม้อ่าเนื้อแน่นแข็ง เช่น ลำต้น ราก ต้องใช้การต้มจึงจะมีตัวยาออกมา ข้อดีสำหรับการต้มคือ เป็นวิธีที่สะอาด ปลอดภัยจากเชื้อโรค ซึ่งการต้มนี้มีด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ

1) ต้มกินต่างน้ำ เป็นการต้มยาให้เดือด แล้วต้มด้วยไฟอ่อนอีก 10 นาที จากนั้นเอายากินแทนน้ำ นั่นคือ หิวน้ำแทนที่จะกินน้ำก็กินน้ำยาแทน

2) ต้มเคี้ยว คือการต้มให้เดือดอ่อนๆไปอีก ประมาณ 20-30 นาที

3) ต้มสามเอาหนึ่ง เป็นวิธีการต้มจากน้ำ 3 ส่วน ให้เหลือเพียง 1 ส่วน มักใช้เวลาในการต้ม 30-45 นาที

2. ยาขง เป็นการสกัดตัวยาด้วยน้ำร้อนเช่นกัน ใช้กับส่วนของต้นไม้อ่าที่บอบบางอ่อนนุ่ม เช่น ใบ ดอก ที่ไม่ต้องการโดนน้ำเดือดนานๆ ตัวยาก็ออกมาได้ วิธีการขงให้เอายาใส่แก้วเติมน้ำร้อนจัดลงไป ปิดฝา ปล่อยให้เย็น ให้ตัวยาวออกมาเต็มที่

3. ยาน้ำมัน สำหรับตัวยาบางชนิดจะไม่ยอมละลายน้ำเลย แม้ว่าจะเคี้ยวแล้วก็ตาม (ส่วนใหญ่ยาที่ละลายน้ำได้ดีจะไม่ละลายน้ำมันเช่นกัน) จึงใช้น้ำมันเป็นตัวสกัดยาแทนน้ำ เนื่องจากยาน้ำมันทาแล้วเหนียว เหนอะเปราะเปื้อนเสื้อผ้า จึงไม่นิยมปรุง ใช้กัน

4. ยาตองเหล้า สำหรับตัวยาที่ไม่ยอมละลายน้ำ กับละลายในเหล้า ได้เช่นเดียวกับตัวยาที่ไม่ยอมละลายในน้ำมันยาตองเหล้ามักจะมีฤทธิ์แรงกว่ายาต้ม เนื่องจากเหล้ามีกลิ่นฉุน และหากกินบ่อย ๆ อาจทำให้ติดได้ จึงไม่นิยมกินกัน จะใช้ต่อเพื่อกินยาเม็ดหรือยาต้มแล้วยังไม่ได้ผล

5. ยาตำคั้นเอาน้ำ เอายามาตำให้ละเอียดและคั้นเอาแต่น้ำออกมา มักใช้กับส่วนของต้นไม้อ่าที่มีน้ำมาก ๆ อ่อนนุ่ม ตำให้เหล่ง่าย เช่น ส่วนใบ หัว หรือเหง้า ยาประเภทนี้กินมากไม่ได้เช่นกัน เพราะน้ำยาที่ได้จะมีกลิ่นและรสชาติรุนแรงตัวยาก็จะเข้มข้นมาก ยากที่จะกลืนเข้าไปทีเดียว ฉะนั้นกินครั้ง ละ 1 ถ้วยชาก็พอแล้ว

6. **ยาผง** คือการเอายาไปอบ หรือตากแห้งแล้วบดให้เป็นผง ยาจะเป็นผงละเอียดมาก ก็ยังมีสรรพคุณดีขึ้น เพราะยาผงจะถูกดูดซึม เข้าสู่ลำไส้ได้ง่าย ตัวยาจึงเข้าสู่ร่างกายได้รวดเร็ว ดังนั้น ยาผงละเอียดยังเป็นผลดี ส่วนยาผงชนิดใดที่กินยากก็ใช้ปั้นเป็นเม็ด หรือที่เรียกว่า เป็นลูกกลอน โดยใช้ น้ำเชื่อม น้ำข้าว หรือน้ำผึ้ง เพื่อให้ยาติดกันเป็นเม็ด ส่วนใหญ่นิยมใช้น้ำผึ้ง เพราะสามารถเก็บไว้ได้นาน โดยไม่ขึ้นรา

7. **ยาฝน** เป็นวิธีที่หมอพื้นบ้านใช้มาก วิธีฝนคือ หากภาชนะใส่น้ำสะอาดประมาณครึ่งหนึ่ง แล้วเอาหินลับมีดเล็กๆ จุ่มลงไปให้หินโผล่เหนือน้ำเล็กน้อย ฝนจนได้น้ำยาสีขุ่นขึ้นเล็กน้อย กินครั้งละ 1 แก้ว (ดังภาพกิจกรรมการวิจัยในภาพผนวก)

การปรุงยาสมุนไพร

สมุนไพรนอกจากจะสามารถใช้สด ๆ กินสด ๆ หรือกินเป็นอาหารแล้ว ยังมีวิธีการปรุง ยาสมุนไพร เพื่อให้ได้สมุนไพรในรูปแบบที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค ใช้ได้สะดวก มีรสและกลิ่นที่ชวนกิน อีกทั้งพกพาสะดวก เก็บไว้ใช้ได้นาน

1. การชง (Infusion) การชงเป็นวิธีพื้นฐานและง่ายสำหรับการปรุงยาสมุนไพร มีวิธีการเตรียม เหมือนกับการชงชา โดยใช้น้ำเดือดเทลงไปใช้ได้ทั้งสมุนไพรสดและแห้ง ภาชนะที่ใช้ชงควรเป็น กระเบื้องแก้ว หรือภาชนะเคลือบไม่ควรใช้ภาชนะโลหะ

2. การต้ม (Decoction) การต้มเป็นวิธีสกัดตัวยาได้ดีกว่าการชง โดยใช้สมุนไพรสดหรือแห้งต้ม รวมกับน้ำ มักใช้รากไม้ กิ่งก้าน เมล็ดหรือผลบางชนิด วิธีการเตรียมทำ โดยการหั่นหรือสับสมุนไพรเป็น ชิ้นเล็กๆ ใส่หม้อต้ม ใส่น้ำให้ท่วมยาสักเล็กน้อย ใช้ไฟขนาดปานกลางต้มจนเดือด แล้วจึงลดไฟให้อ่อน คนยาไปเรื่อยๆ เพื่อไม่ให้ยาไหม้ ตามตำราไทยมักจะต้มแบบ 3 เอา 1 คือใส่น้ำ 3 ส่วน ของปริมาณที่จะ ใช้แล้วต้มให้เหลือ 1 ส่วน ควรทำสด ๆ ใช้ในแต่ละวัน ไม่ควรทำทิ้งไว้ข้ามคืน

3. การดอง (Tincture) การดองด้วยเหล้าหรือแอลกอฮอล์นี้ เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการ สกัดตัวยาออกจากสมุนไพร โดยการแช่สมุนไพรสดหรือแห้งในเหล้าหรือแอลกอฮอล์ เหมาะสำหรับ สมุนไพรที่มีสารออกฤทธิ์ที่ละลายน้ำได้น้อย เหล้าหรือแอลกอฮอล์ที่ใช้ในการดอง นอกจากจะทำหน้าที่ สกัดด้วยตัวยาสมุนไพรแล้วยังเป็นตัวกันบูดอีกด้วย ยาดองจึงเก็บไว้ใช้ได้นานเป็นปี

4. การเชื่อม (Syrup) เป็นการเติมน้ำเชื่อมหรือน้ำผึ้งลงในยาชงหรือยาต้ม เพื่อรักษาไว้ได้ใช้ นานๆ เหมาะสำหรับการปรุงยาแก้ไอเพราะน้ำผึ้งมีสรรพคุณบรรเทาอาการไอ และการที่ยามีส่วนผสม ของน้ำผึ้งจะทำให้ยามีสรสหวาน รับประทานได้ง่าย

5. การสกัดด้วยน้ำมัน (Infused oils) ตัวยาสมุนไพรสามารถถูกสกัดได้ด้วยการแช่หรือทอดใน น้ำมันพืช น้ำมันสมุนไพรที่ได้มักจะใช้สำหรับภายนอกร่างกาย เช่น น้ำมันสำหรับนวด การสกัดยา สมุนไพรด้วยน้ำมันทำได้ 2 วิธี คือวิธีร้อน และวิธีเย็น การสกัดด้วยวิธีเย็น ควรทำซ้ำกันหลายๆ ครั้งโดย

การเติมสมุนไพรเข้าไปใหม่จะช่วยให้ตัวยาเข้มข้นขึ้น การสกัดด้วยวิธีร้อน จะใช้ตัสมุนไพรมะนาว น้ำมัน ในหม้อ 2 ชั้น คล้ายกับการตุ๋น หรือต้มในน้ำมันโดยตรง

6. ครีม (Cream) ครีมเป็นส่วนผสมของน้ำกับไขมันหรือน้ำมัน เมื่อทาครีมลงบนผิวหนังแล้วเนื้อครีมจะซึมผ่านผิวหนังลงไปได้ ดังนั้นการทำครีมสมุนไพร จะต้องใช้ตัวที่ช่วยผสม น้ำให้เข้ากับน้ำมัน การทำครีมสมุนไพรไว้ใช้เองสามารถเก็บไว้ใช้ได้นานหลายเดือน โดยเฉพาะถ้าเก็บไว้ในตู้เย็น ถ้าต้องการให้เก็บได้นานกว่านั้นต้องผสมสารที่ช่วยกันบูดลงไป

7. ขี้ผึ้ง (Ointment) ขี้ผึ้งจะไม่เหมือนครีมตรงที่ไม่มีส่วนผสมของน้ำ จะมีแต่ไขมันหรือน้ำมัน ดังนั้น ขี้ผึ้งจึงไม่ซึมผ่านผิวหนังแต่จะเคลือบผิวหนังไว้อีกชั้นหนึ่ง จึงเหมาะสำหรับนำมาทาผิวบริเวณที่อ่อนบางหรือบริเวณที่ต้องการปกป้อง เช่น ริมฝีปาก

8. ผง แคปซูล และลูกกลอน (pills Capsuls and Pills) สมุนไพรสามารถบดให้เป็นผงละเอียดแล้วชงน้ำดื่ม หรือโรยผสมอาหาร แต่เพื่อความสะดวกในการรับประทานพกพาและเก็บไว้ได้นานขึ้น ก็สามารถบรรจุในแคปซูล หรือผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนได้ สมุนไพรที่นำมาบดเป็นผงต้องตากให้แห้งสนิท แล้วจึงนำมาบดเป็นผงให้ละเอียด แคปซูล การบรรจุแคปซูล โดยซื้อแคปซูลเปล่าสำเร็จรูปมา แล้วบรรจุผงยาลงไป ยาลูกกลอน เอายาสมุนไพรใส่ชาม เติมน้ำผึ้งที่ละน้อย นวดให้เข้า กันจนผงยาทั้งหมดเกาะกันแน่นไม่เหนียวติดมือ ให้สังเกตปริมาณน้ำผึ้งที่ใช้ โดยปั้นลูกกลอนด้วยมือ และถ้าติดมือ ปั้นไม่ได้แสดงว่าน้ำผึ้งมากเกินไป แต่ถ้าแห้งร่วนไม่เกาะกันแสดงว่าน้ำผึ้งน้อยไป

9. ประคบ (Compress) การประคบมักใช้สำหรับบรรเทาอาการปวดบวมหรือบาดเจ็บที่กล้ามเนื้อวิธีง่ายๆ โดยใช้ผ้านุ่ม ๆ จุ่มลงในน้ำต้มสมุนไพร นำมาประคบไว้บริเวณที่บาดเจ็บ

10. การพอก (Poultice) วิธีนี้คล้ายกับการประคบ แต่จะใช้ส่วนผสมสมุนไพรมาพอกบริเวณที่บาดเจ็บ

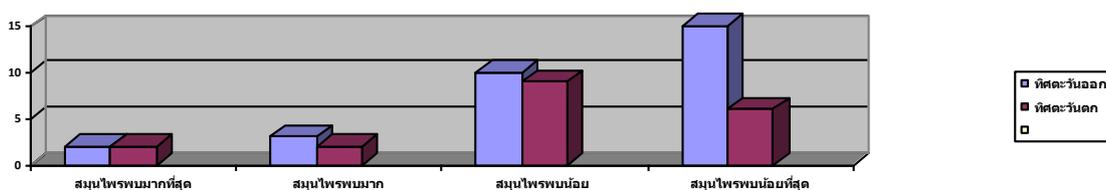
ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ใช้ทำน้ำหมัก

การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์นี้สามารถเตรียมได้หลายวิธี เช่น นำส่วนของพืชไปแช่น้ำ บดแล้วนำไปผสมน้ำ นำส่วนของพืชไปต้มแล้วนำสารละลายที่ได้ไปพ่นต้นพืช เป็นต้น พืชบางชนิดนำมาใช้กำจัดแมลงได้โดยไม่ต้องมีการผสมกับสารอื่น แต่พืชบางชนิดต้องผสมน้ำสบู่หรือผสมกับพืชอื่นเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการกำจัดแมลงได้ดีขึ้น พืชสมุนไพรที่นิยมใช้มากคือ สะเดา (ที่มา-ลุงสลิด สายคำทอง -ผู้รู้ในท้องถิ่นบ้านวังบาล)

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ของสะเดา เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 20 เมตร เปลือกสีเทาอมน้ำตาล เรือนยอดเป็นพุ่มกลมทึบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ออกกลับ ใบย่อยเรียวยาวแหลม โคนใบเบี้ยว ขอบใบจักไม่เป็นระเบียบ ดอกสีขาวนวล ออกเป็นช่อใหญ่ตามปลายกิ่ง กลีบดอก 5 กลีบ เกสร

เพศผู้ 10 อัน โคนก้านดอกติดกันเป็นหลอด ออกดอกเดือนธันวาคม – มกราคม ผลเป็นผลสดกลมรี ผิวบาง มีเนื้อฉ่ำน้ำ ผลแก่สีเหลือง

เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน เปลือกของรากเป็นยาแก้ไข้ทำให้อาเจียน ใบอ่อนและดอกกินได้แทนผักเป็นยาบำรุงธาตุ ผลใช้เป็นยาถ่าย พยาธิ ใช้ทำยากำจัดศัตรูพืชและเป็นยาฆ่าเชื้อ เปลือกต้นให้สีแดง ยาง ให้สี เหลืองใช้ย้อมผ้า ใบและเมล็ดสะเดามีคุณสมบัติเป็นทั้งสารไล่และกำจัดแมลง ป้องกันแบคทีเรียและเชื้อรา ยับยั้งการกินอาหาร การเจริญเติบโต และการวางไข่ของแมลง นอกจากนี้ยังใช้คลุกเมล็ดพันธุ์เพื่อ ป้องกันแมลงศัตรูได้ด้วย โดยนำใบสะเดามาโขลก 1 – 2 กิโลกรัม เติมน้ำลงไป 2 – 4 ลิตร ปิดฝาภาชนะทิ้งไว้ 3 วันจึงนำมากรอง เวลาจะใช้ให้นำสารละลาย 1 ส่วนผสมน้ำ 9 ส่วน เติมน้ำสบู่ 100 ซีซี คนให้เข้ากันแล้วนำไปพ่นบนพืชเพื่อกำจัดเพลี้ยอ่อน ตั๊กแตน หนอนด้วง เพลี้ยจักจั่น เพลี้ยกระโดด เพลี้ยหอย เพลี้ยไฟ แมลงหวี่ขาว

ภาพที่ 3 แสดงจำนวนพืชสมุนไพรที่พบในพื้นที่ภูแฝงม้า

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผล

ความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และเพื่อศึกษาประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยสำรวจพืชสมุนไพร ในพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2556 ถึงวันที่ 30 กรกฎาคม 2556 รวมระยะเวลา 6 เดือน โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นหรือหมอยาพื้นบ้าน หมอยาพื้นบ้าน และราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ทำการศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ใช้ ชื่อพื้นเมือง ส่วนที่ใช้ทำยา รวมทั้งสรรพคุณ ตลอดจนวิธีการใช้ เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร ตรวจสอบและเปรียบเทียบตัวอย่างที่หออพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรุงเทพมหานคร

1.ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร ตรวจสอบและเปรียบเทียบตัวอย่างที่หออพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรุงเทพมหานคร รวบรวมพืชสมุนไพรได้ทั้งหมด 51 ชนิด 33 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช (plant habit) ได้แก่ ไม้ยืนต้น 25 ชนิด ไม้ล้มลุก 22 ชนิด ไม้พุ่ม 4 ชนิด

2. ด้านการใช้ประโยชน์ โดยวิธีการสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้าน และราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ ทำการศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ใช้ ชื่อพื้นบ้าน ส่วนที่ใช้ทำยา รวมทั้งสรรพคุณ ตลอดจนวิธีการใช้ประโยชน์

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรจาก **พ่อใหญ่คำพันธ์ วงษ์คำจันทร์ หมอยาพื้นบ้าน บ้านอี่เลิศ และลุงสลิต สายคำทอน ผู้รู้ในท้องถิ่นบ้านวังบาล** แบ่งเป็นความรู้ที่ได้จาก การวินิจฉัยโรค และความรู้ที่ได้จากการเตรียมตัวยารวมทั้งความรู้ที่ได้จากวิธีการรักษา พบว่ามีการนำ สมุนไพรมาใช้รักษาโรคโดยนำสมุนไพรมาหลายชนิดบดผสมรวมกันเป็นยา 1 ตำรับใช้ในการ รักษาโรค บางครั้ง 1 โรคจะต้องใช้ตัวยามากตำรับ ยาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นผงวิธีรับประทานจะขึ้นอยู่กับชนิด ตัวยางานชนิดจะต้องมีการกินร่วมกับน้ำผึ้งหรือผลไม้ จึงจะทำให้ได้ผลดี เช่น ตำรับยา ปัญญาสว่าง จะต้อง กินโดยละลายกับน้ำร้อน 1 หยิบมือ กินกับแตงกวาเผา 1-2 ผล จะช่วยให้ประสิทธิภาพของยาดีขึ้น ส่วน**พ่อใหญ่คำพันธ์ วงษ์คำจันทร์** มีการนำสมุนไพรตัวเดียวมารักษา โดยส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรสดนำมาตากแดดและนำมาต้มหรือ ดองกับเหล้าดื่มเช้าและเย็น ใช้รักษาควบคู่กับยาแผนปัจจุบัน

อภิปรายผล

การวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพทางด้านชนิดพรรณของพืชสมุนไพรในพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์ รวบรวมพืชสมุนไพรได้ทั้งหมด 51 ชนิด 33 วงศ์ จำแนกตามวิสัยพืช (plant habit) ได้แก่ ไม้ยืนต้น 25 ชนิด ไม้ล้มลุก 22 ชนิด ไม้พุ่ม 4 ชนิด เป็นการสำรวจพบชนิดพรรณของพืชสมุนไพรที่หลากหลาย สอดคล้องกับงานวิจัยของรุ่งทิวา กองสอน ที่ได้วิจัย ความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม (รุ่งทิวา กองสอน, 2551) โดยทำการสำรวจสภาพป่าเบื้องต้นเพื่อเลือกพื้นที่วางแปลงตัวอย่าง ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน จึงทำการวางแปลงตัวอย่างแบบเจาะจงขนาด 20 x 60 เมตร จำนวน 4 แปลง จากนั้นเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจำแนกชนิดและนับจำนวนต้นของพืชสมุนไพร เพื่อหาค่าดัชนีความหลากชนิด (H') และค่าดัชนีการกระจายตัว(EH) โดยใช้วิธี Shannon Weiner Index พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรแต่ละชนิดโดยสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้าน ดำเนินการวิจัยระหว่างวันที่ 1-30 เมษายน พ.ศ. 2550 และพบว่า มีจำนวนพืชสมุนไพรทั้งสิ้น 38 วงศ์ 63 ชนิด

พืชสมุนไพรพบมากที่สุดของ บริเวณภูผงิ้ว คือ สะเดา ซึ่งเป็นสมุนไพรที่มีคุณสมบัติเป็นทั้งสารไล่และกำจัดแมลง ป้องกันแบคทีเรียและเชื้อรา ยับยั้งการกินอาหาร การเจริญเติบโต และการวางไข่ของแมลง นอกจากนี้ยังใช้คลุกเมล็ดพันธุ์เพื่อป้องกันแมลงศัตรูได้ด้วย รองลงมาคือ สลัดได (*Euphorbia antiquorum* L.) ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กลักษณะคล้ายตะบองเพชร ต้นมี สรรพคุณเป็นยาถ่ายพยาธิในท้อง แก้ไข้ ป่ารุงหัวใจ ยางจากต้นหาฆ่าพยาธิโรคผิวหนัง ทากัดหูด ใช้ปรุงเป็น ยาถ่าย สังกรณี (*Barleria strigosa* Willd. Us) ซึ่งเป็นพืชไม้พุ่มขนาดเล็กจะพบบริเวณที่ราบและพบมากใน หน้าฝน รากมีสรรพคุณ ใช้ทำเป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ ดับพิษ ถอนพิษไข้ ลดความร้อนในร่างกาย และ ใ้รวก (*Thyrsostachys siamensis* Gamble B) ซึ่งเป็นไผ่ลำเล็กขึ้นชืดแน่น กาบหน่อสีขาว ใบมีสรรพคุณ ขับและพอกล้างโลหิต แก้ร้อนในกระหายน้ำ ใช้ขับปัสสาวะ แก้ไตพิการ ขับนิ่ว นอกจากนี้ยังพบสมุนไพรที่หายากคือ ฮ้อสะพายควาย (*Sphenodesme pentandra*) เป็นไม้เถา มีสรรพคุณสำคัญในด้านป่ารุงกำลัง และ คงคาเดือต (*Arfeuillea arborescens* Pierre T) เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง เปลือกต้น มีสรรพคุณในการแก้คัน แก้ร้อนในกระหายน้ำ ดับพิษไข้ เนื้อไม้ แก้วขาง แก้วสบตามผิวหนัง

จากผลการศึกษาการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การนำ พืชสมุนไพรในพื้นที่ภูผงิ้ว อำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์ ไปใช้ประโยชน์ทางการช่วยรักษาโรคภัยต่างๆ ตามภูมิปัญญาของผู้รู้ และหมอยาพื้นบ้านที่พบว่า ชาวบ้านในชุมชนในพื้นที่วิจัยได้ใช้ ประโยชน์จากสมุนไพร ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการแปรรูปสมุนไพร เพื่อประโยชน์หลายประการได้แก่ การทำยา ทำน้ำหมัก

การแปรรูปสมุนไพร จากการสัมภาษณ์และสอบถามหมอยาพื้นบ้าน (ที่มา-พ่อใหญ่คำพันธ์ วงษ์คำจันทร์ หมอยาพื้นบ้าน บ้านอีเล็ด) ได้ทราบภูมิปัญญาการแปรรูปพืชสมุนไพร เพื่อใช้ประโยชน์สรุปได้ว่า สมุนไพรถูกนำมาใช้สารพัดประโยชน์ และถูกแปรรูปออกมาในแบบต่าง ๆ ที่สำคัญสุดของ

การแปรรูปสมุนไพร คือ การปรุงยา หมายถึง การสกัดเอาตัวยาออกจากไม้ยา ซึ่งสารที่ใช้สกัดตัวยาที่นิยมใช้ได้แก่ น้ำ และเหล้า สมุนไพรที่นำมาเป็นยาตามภูมิปัญญาดั้งเดิม มีรูปแบบต่างๆ ได้แก่

ยาต้ม เป็นการสกัดยาให้ออกจากไม้ยาด้วยน้ำร้อน เป็นวิธีที่นิยมใช้มากที่สุดส่วนใหญ่จะใช้ต้มกับส่วนของต้นไม้นื้อแน่นแข็ง เช่น ลำต้น ราก ต้องใช้การต้มจึงจะมีตัวยาออกมา ข้อดีสำหรับการต้มคือเป็นวิธีที่สะอาด ปลอดภัยจากเชื้อโรค **ยาซง** เป็นการสกัดตัวยาด้วยน้ำร้อนเช่นกัน ใช้กับส่วนของต้นไม้นุ่มบางอ่อนนุ่ม เช่น ใบ ดอก ที่ไม่ต้องการโดนน้ำเดือดนานๆ ตัวยาก็ออกมาได้ วิธีการซงให้เอายาใส่แก้วเติมน้ำร้อนจัดลงไป ปิดฝา ปล่อยให้เย็น ให้ตัวยาออกมาเต็มที่ **ยาน้ำมัน** สำหรับตัวยาบางชนิดจะไม่ยอมละลายน้ำเลย แม้ว่าจะเคี้ยวแล้วก็ตาม (ส่วนใหญ่ยาที่ละลายน้ำได้ดีจะไม่ละลายน้ำมันเช่นกัน) จึงใช้น้ำมันเป็นตัวสกัดยาแทนน้ำ เนื่องจากยาน้ำมันทาแล้วเหนียว เหนอะเปราะเปื้อนเสื้อผ้า จึงไม่นิยมปรุง ใช้กัน **ยาตองเหล้า** สำหรับตัวยาที่ไม่ยอมละลายน้ำ กับละลายในเหล้า ได้เช่นเดียวกับตัวยาที่ไม่ยอมละลายในน้ำมันยาตองเหล้ามักจะมีฤทธิ์แรงกว่ายาต้ม เนื่องจากเหล้ามีกลิ่นฉุน และหากกินบ่อย ๆ อาจทำให้ติดได้ จึงไม่นิยมกินกัน จะใช้ต่อเพื่อกินยาเม็ดหรือยาต้มแล้วยังไม่ได้ผล **ยาตำคั้นเอาน้ำ** เอายามาตำให้ละเอียดและคั้นเอาแต่น้ำออกมา มักใช้กับส่วนของต้นไม้นุ่มๆ อ่อนนุ่ม ทำให้แผลง่าย เช่น ส่วนใบ หัว หรือเหง้า ยาประเภทนี้กินมากไม่ได้เช่นกัน เพราะน้ำยาที่ได้จะมีกลิ่นและรสชาติรุนแรง ตัวยาก็จะเข้มข้นมาก ยากที่จะกลืนเข้าไปทีเดียว ฉะนั้นกินครั้งละ 1 ถ้วยชาก็พอแล้ว **ยาผง** คือการเอายาไปอบ หรือตากแห้งแล้วบดให้เป็นผง ยาเป็นผงละเอียดมาก ก็ ยังมีสรรพคุณดีขึ้น เพราะยาผง จะถูกดูดซึม เข้าสู่ลำไส้ได้ง่าย ตัวยาจึงเข้าสู่ร่างกายได้รวดเร็ว ดังนั้น ผงยาเป็นผงละเอียดยังเป็นผลดี ส่วนยาผงชนิดใดที่กินยากก็ใช้ปั้นเป็นเม็ด หรือที่เรียกว่า เป็นลูกกลอน โดยใช้ น้ำ เชื่อม น้ำข้าว หรือน้ำผึ้ง เพื่อให้ยาติดกันเป็นเม็ด ส่วนใหญ่นิยมใช้น้ำผึ้ง เพราะสามารถเก็บไว้ได้นานโดยไม่ขึ้นรา และรูปแบบ **ยาฝน** เป็นวิธีที่หมอพื้นบ้านใช้มาก วิธีฝนคือ หากภาชนะใส่น้ำสะอาดประมาณครึ่งหนึ่ง แล้วเอาหินลับมีดเล็กๆ จุ่มลงไปให้หินโผล่เหนือหน้าเล็กน้อย ฝนจนได้น้ำยาสีขุ่นขึ้นเล็กน้อย กินครั้งละ 1 แก้ว สอดคล้องกับเอกสารที่เกี่ยวข้องคือ สุภาภรณ์ ปิติพร (2551) ที่ได้กล่าวถึงประโยชน์ของสมุนไพรในด้านต่าง ๆ 12 รายการ อาทิเช่น ใช้สกัดน้ำมันหอมระเหย และใช้เป็นยารับประทาน

จึงสรุปได้ว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาการวิจัยในครั้งนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพด้านพันธุกรรมของพืชสมุนไพร ในภูผงม้า และมีการรวบรวมภูมิปัญญาของ หมอยาพื้นบ้านแถบภูผงม้า เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาข้อมูลสรรพคุณของ ยาในการรักษาโรค

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อพึงระวังในการใช้สมุนไพร

1.1 ไซ้ให้ถูกต้น สมุนไพรมีชื่อซ้ำกันหรือใกล้เคียงกันมากและบางท้องถิ่นก็เรียกไม่เหมือนกัน จึงต้องรู้จักสมุนไพรและไซ้ให้ถูกต้น

1.2 ไซ้ให้ถูกส่วน ต้นสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นราก ใบ ดอก เปลือก ผล เมล็ด จะมีฤทธิ์ไม่เท่ากัน บางทีผลแก่ผลอ่อน ก็มีฤทธิ์ต่างกันด้วย ต้องรู้สิ่งใด ไซ้เป็นยาได้

1.3 ไซ้ให้ถูกขนาด สมุนไพรถ้าใช้น้อยไป ก็รักษาไม่ได้ผล แต่ถ้ามากเกินไปก็อาจเป็นอันตรายหรือ เกิดพิษต่อร่างกายได้

1.4 ไซ้ให้ถูกวิธี ยาสมุนไพรแต่ละชนิด นำมาใช้ต่างกัน มีต้ม, บดเป็นผง, ดอง, ฝน, กิน, ทา, ภู นวด, อบ, รุม, หรือ สูดดม เป็นต้น จะต้องรู้วิธีไซ้ให้ถูกต้อง

1.5 ไซ้ให้ถูกกับโรค ต้องดูสรรพคุณให้แน่ชัด ว่าไซ้แก้โรคอะไร เช่น ท้องผูกต้องไซ้ยาระบาย ถ้า ไซ้ยาที่มีฤทธิ์ฝาดสมานจะทำให้ท้องผูกยิ่งขึ้น

1.6 รักษาความสะอาด ต้องสะอาด ทั้งเครื่องใช้ตัวยา มือ และ สิ่งประกอบอื่นๆ

2. ข้อเสนอแนะในเรื่องการวิจัยที่เกี่ยวกับสมุนไพรที่ควรวิจัยต่อไป

งานวิจัยผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวกับสมุนไพร งานวิจัยเกี่ยวกับสารอินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ในสมุนไพร เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาที่เกิดจากการใช้สารเคมีที่เป็นปุ๋ยและสารฆ่าแมลง ในพืชสมุนไพร และการศึกษาเรื่องสรีรวิทยาของพืชสมุนไพร

เอกสารอ้างอิง

กรมป่าไม้. 2544. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม

พ.ศ. 2544. บริษัท ประชาชน จำกัด, กรุงเทพฯ. 801 น.

กองกานดา ชยามฤต. 2528. สมุนไพรไทย ตอนที่ 4. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. ห.จ.ก. ชูติมาการพิมพ์, กรุงเทพฯ. หน้า 290-515.

_____ . 2540. สมุนไพรไทย ตอนที่ 6. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. ไดมอนด์ พรินติ้ง, กรุงเทพฯ. 166 น.

_____ . 2541. คู่มือจำแนกพรรณไม้. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. ไดมอนด์พรินติ้ง, กรุงเทพฯ. 235 น.

_____ และ ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์. 2545. สมุนไพรไทย ตอนที่ 7. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. บริษัท ประชาชน จำกัด, กรุงเทพฯ. 279 น.

_____ . 2548. พืชมีประโยชน์วงศ์เปล้า. จัดพิมพ์โดย โครงการพัฒนาองค์ความรู้ และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย. บริษัท ประชาชน จำกัด, กรุงเทพฯ. 282 น.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2548.

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา. 2553. คู่มือการสำรวจ

ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าอนุรักษ์. ฉะเชิงเทรา

: 23-25 พฤศจิกายน 2553. 82 น.

ธงชัย เปาอินทร์ และ นิวัตร เปาอินทร์. 2544. ต้นไม้ยาหน้ารู้. บริษัท ออฟเซ็ท เพรส จำกัด, กรุงเทพฯ. 376 น.

ณพิศัญญ์ จักรพิทักษ์และคณะ. 2551. รายงานการวิจัยสมุนไพรในพื้นที่สูง โครงการ

การพัฒนาเครือข่ายวิชาการและเผยแพร่ความรู้ด้านความหลากหลาย

ทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นที่สูงวิทยาลัยศิลปะ สื่อ

และเทคโนโลยี เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นิจศิริ เรืองรังษี และ ธวัชชัย มังคละคุปต์. 2547. สมุนไพรไทย เล่ม 1. สำนักพิมพ์ บี เฮลท์ดี, กรุงเทพฯ. 380 น.

บุศบรรณ ณ สงขลา. 2525. สมุนไพรไทย ตอนที่ 1. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. 91 น.

พงษ์ศักดิ์ พลเสนา. 2550. พืชสมุนไพรในสวนป่าสมุนไพรเขาหินซ้อน ฉบับสมบูรณ์.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจตนารมณภัณฑ์, ปราจีนบุรี. 301 น.

ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2543. สมุนไพรสวนสิริรุกษชาติ

- เมธินี ตาพุมาศสวัสดิ์. 2549. พรรณไม้หายทวาย จังหวัดเพชรบุรี. สำนักหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, กรุงเทพฯ. 221 น.
- รุ่งรัตน์ เหลืองนทีเทพ. 2540. พืชเครื่องเทศและสมุนไพร. สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, กรุงเทพฯ. 200 น.
- ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์. 2522. สมุนไพรไทย ตอนที่ 2. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. ชุติมาการพิมพ์, กรุงเทพฯ. หน้า 91-183.
- _____. 2525. สมุนไพรไทย ตอนที่ 3. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. ชุติมาการพิมพ์, กรุงเทพฯ. หน้า 184-289.
- _____. 2530. สมุนไพรไทย ตอนที่ 5. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้. ห.จ.ก.ชุติมาการพิมพ์, กรุงเทพฯ. หน้า 516-731.
- ยุทธนา ทองบุญเกื้อ 2551. ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ในวนอุทยานถ้ำเพชร – ถ้ำทอง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ .นครสวรรค์: สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 12 (นครสวรรค์)
- รุ่งทิวา กองสอน (2551) ความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชุมชน : กรณีศึกษา ป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. 2536. พจนานุกรมสมุนไพรไทย. สำนักพิมพ์ สุริยบรรณ, กรุงเทพฯ. 880 น.
- วิสุทธ์ ไบไม้. 2550. ธรรมชาติกับวัฒนธรรมและสังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT). บริษัท จีรวัฒน์เอ็กซ์เพรส จำกัด, กรุงเทพฯ. 60 น.
- วุฒิ วุฒิธรรมเวช. 2540. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, กรุงเทพฯ. 620 น.
- _____. 2548. ย่อเภสัชกรรมไทย และสรรพคุณสมุนไพร. บริษัท ศิลป์สยามบรรจภัณฑ์ และการพิมพ์ จำกัด, กรุงเทพฯ. 224 น.
- วีระชัย ณ นคร, บรรณาธิการ. 2546. สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ เล่ม 7. องค์การ-สยามไภษัชยพฤษก์ : ภูมิปัญญาของชาติ. ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ สวนพฤกษศาสตร์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, กรุงเทพฯ. 347 น.
- สุภาภรณ์ ปิติพร. 2551. ความหลากหลายทางชีวภาพกับการแพทย์พื้นบ้านไทย ใน เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการสำรวจรวบรวมข้อมูล

ความหลากหลายทางชีวภาพระดับท้องถิ่น (พื้นที่ป่าตะวันตก)

ครั้งที่ 2 สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ.

15 น.

สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),

กรุงเทพฯ. 219 น.

_____ 2543. สยามไภษัชยพฤษก์สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 2. บริษัท อมรินทร์

พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ. 255 น.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 1. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง

แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, กรุงเทพฯ. 192 น.

สมพร ภูติยานันต์. 2542. การตรวจเอกลักษณ์พืชสมุนไพร : ภาคพิเศษ. โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์

ทหารผ่านศึก, กรุงเทพฯ. 991 น.

<http://www.rspg.or.th> (2สิงหาคม2555)

ภาคผนวก

ภาพกิจกรรมการเก็บข้อมูลการวิจัย

ป่าละเมาะเชิงเขา

ป่าผสมผลัดใบ

นายสลิต สายคำทอน ผู้รู้ในท้องถิ่น นายคำพันธ์ วงษ์คำจันทร์ (หมอยาพื้นบ้าน) การ
นำพืชสมุนไพรใช้ประโยชน์ (ผนยา)

นายสลิต สายคำทอน ผู้รู้ในท้องถิ่นกำลังชี้แนะนำผู้วิจัยให้รู้จักสมุนไพร ตะไคร้ต้นใน
พื้นที่ภูแฝงม้า

ภาพพืชสมุนไพรภูผงม้า

ฮ้อสะพายควาย

1. ฮ้อสะพายควาย

ชื่อพื้นเมือง ฮ้อสะพายควาย ยอเถื่อน

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sphenodesme pentandra*

วงศ์ Verbenaceae

ลักษณะ เป็นไม้เถา ใบเดี่ยวออกเรียงสลับกัน ใบรูปหอกปลายเรียว และแหลม โคนใบแหลม ผิวและขอบเรียบ หนา ขนาดใบ กว้างเฉลี่ย 2.2 ซม. ยาวเฉลี่ย 6.8 ซม

สรรพคุณ ดองสุราดื่ม ช่วยให้เลือดลมเดินสะดวก บำรุงกำลัง

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันตกของภูผงมม้า

เอื้องหมายนา

2. เอื้องหมายนา

ชื่อพื้นเมือง เอื้องหมายนา เอื้องดิน

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Costus speciosus* (Koen.) Sm. H

วงศ์ Costaceae

ลักษณะ เป็นพืชล้มลุก รากเป็นหัวยาวที่โคนแข็ง ใบยาวเฉลี่ย 6.3 ซม. ยาว เฉลี่ย 19.1 ซม. มีขนทุกส่วนของต้น ดอกสีขาวรูปปากแตร ขอบหยัก

สรรพคุณ รสขมเมา เผาสุกก่อนกิน ช่วยขับ ปัสสาวะ แก้แผลหนอง อักเสบวม

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันออกของภูแฝงม้า

3. นอนตายหยาก

ชื่อพื้นเมือง กระเพียดหมู โป่งมดงำม สลอดเชียงคา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Stemona tuberosa* Lour. HC

วงศ์ Stemonaceae

ลักษณะ เถากลมเรียวเล็กสีเขียว ใบรูปหัวใจ ผิวและขอบเรียว สีเขียวขนาดใบยาวเฉลี่ย 7.1 ซม. ยาว เฉลี่ย 12.4 ซม. ดอกตูมสีเขียวอมเหลือง บานออกดอกเป็นสีแดง

สรรพคุณ ราก (หัว) รสเมาเบื่อ ประทุษร้ายประทุษร้ายแก้โรคผิวหนัง น้ำเหลืองเสียคันตามร่างกาย ฆ่าพยาธิภายในมะเร็งตับ พอกทาฆ่าหิด เหา (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางรอบภูแฝงม้า

4. โสม

ชื่อพื้นเมือง โสมไทย โสมเขา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Talinum paniculatum* (Jacq.) วงศ์ Portulacaceae

ลักษณะ เป็นพืชล้มลุกขนาดเล็ก เจริญเติบโตในหน้าฝน หน้าแล้งจะยุบไป เหลือแต่หัวใต้ดิน ใบรูปไข่ กลับปลายโตแหลม โคนสอบแหลม ขนาดใบ ยาวเฉลี่ย 1.2 ซม. ยาวเฉลี่ย 4.7 ซม. ดอกเล็กสีชมพูเป็นช่อ ผลสีแดง กลม

สรรพคุณ ใบหรือยอดอ่อน ต้มหรือผัดกิน ช่วยบำรุงกำลัง

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันออกของภูแฝงม้า

5. แสมสาร

ชื่อพื้นเมือง แสมสาร ขี้เหล็กปู

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Senna garrettiana* (Craib) Irwin & Barneby

วงศ์ Leguminosae - Caesalpinioideae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ใบประกอบ ใบเรียวยาวแหลมกว่าใบขี้เหล็ก ขนาดใบเฉลี่ย 2.8 ซม. ยาวเฉลี่ย 6.8 ซม. สรรพคุณ ใบ บำบัดโรคมะเร็งในเม็ดโลหิตของหนู เป็นยาขับพยาธิใช้บำบัดโรคงูสวัด (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางรอบภูแฝงม้า

6. ส้มเสี้ยว

ชื่อพื้นเมือง ส้มเสี้ยว เสี้ยวดอกขาว ชงโคขี้ไก่

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bauhinia saccocalyx* Pierre ST

วงศ์ Leguminosae – Caesalpinioideae

ลักษณะ ใบทรงกลมเว้าลึก ตรงกลางใบคล้ายปีกผีเสื้อติดกัน สี เขียว เฉลี่ย 4.4 ซม. ยาวเฉลี่ย 8.1 ซม.
ดอกสี ขาว ฝักแบนยาว

สรรพคุณ ใบ ใช้ทำเป็นยาขับระดู ขับปัสสาวะ ทำเป็นยาระบาย ขับเมือก และเสมหะตกทาง ทวารหนัก
(สุธี วรศิรินิมิต, 2549)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

7. สารพัดพิษ

ชื่อพื้นเมือง สารพัดพิษ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sophora tomentosa* Linn.

วงศ์ Leguminosae

ลักษณะ เป็นไม้พุ่มขนาดย่อม ใบกลมรีสีเขียวเงลี่ย 5.2 ซม. ยาวเงลี่ย 13.2 ซม. ผลกลมเท่าผล
พริกไทย สีแดง – ดา หรือสีเหลืองส้ม ดอกสีขาวเกิดตามปูกาเขา เบญจพรรณทั่วไป

สรรพคุณ- ลูกสด รสเย็น แก้ไข้เซื่องซึม -ราก รสเฝื่อน เย็น ต้ม แก้อ่อนใน แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย
แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันตกของภูแฝงม้า

8. สามสิบ

ชื่อพื้นเมือง สามสิบ สามร้อยราก จันทิน เมาะ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Asparagus racemosus* Willd. C

วงศ์ Asparagaceae

ลักษณะ เป็นไม้เถาขนาดเล็ก เลื้อยพาดพันต้นไม้อื่น เถาเล็กเรียวกกลมสีเขียวใบเป็นฝอย เล็กๆ คล้ายหางกระรอก สีเขียวดอกเล็ก ๆ เป็นช่อ

สรรพคุณ ผล มีรสเย็น ประุงเป็นยาแก้พิษไข้เซื่องซึม ราก รสเย็นหวาน บำรุงทารกในครรภ์ บำรุงตับ ปอด ขับปัสสาวะ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ รอบภูแฝงม้า

9. สังกรณี

ชื่อพื้นเมือง สังกรณี (หญ้าหงอนไก่ หญ้าหนวดนาค)

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Barleria strigosa* Willd. Us

วงศ์ Acanthaceae

ลักษณะ เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นมีขนสีน้ำตาล ใบเดี่ยวรูปหอก ปลายเรียว แหลมสีขาวมีขนเล็กน้อย
ใบเฉลี่ย 4.4 ซม. ยาวเฉลี่ย 9.8 ซม. ดอกเป็นช่อตั้ง มีใบประดับสีเขียว

สรรพคุณ ราก ใช้เป็นยาแก้ร้อนใน ถอนพิษไข้กาฬ ลดความร้อนในร่างกาย (สุธี วรศิรินิมิต, 2549)

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันออกของภูแฝงม้า

10. สลิด

ชื่อพื้นเมือง สลิด ขจร

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Telosma minor* Craib. C

วงศ์ Asclepiadaceae

ลักษณะ เป็นไม้เถา ใบรูปหัวใจขนาดใบเฉลี่ย 6.2 ซม. ยาวเฉลี่ย 5.2 ซม. ปลายแหลมสีเขียวอมแดง

ดอกช่อเหมือนพวงอุบะ สีเขียวอมเหลือง กลิ่นหอมผลกลมยาว เมื่อแก่แตกออก เมล็ดมีพูสีขาว

สรรพคุณ ราก รสเย็นเบื่อ ถอนพิษยาเบื่อเมา ดับพิษทั้งปวง ฝน หยอดตา แก้อาอึกเสบ ตาแฉะ ตามัว

ดอก รสเย็นขม บำรุงปอด (นันทวัน บุญยะประภัศร, 2541)

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันตก-ตะวันออกของภูแฝงม้า

11. สลัดไดป่า

ชื่อพื้นเมือง สลัดได กระลาพัก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Euphorbia antiquorum* L.

วงศ์ Euphorbiaceae

ลักษณะ เป็นไม้ทรงพุ่ม แตกกิ่งสาขามาก ลักษณะคล้ายกระบองเพชรรูปดาวสาม แฉก มีหนามเล็กยาวตามเหลี่ยมใบเล็กมากสีเขียว ออกตามเหลี่ยม

สรรพคุณ ต้น เป็นยาถ่ายพยาธิ บำรุง หัวใจ ถ่ายหิวริดสีดวงลำไส้และริดสีดวงทวารหนัก (นิจศิริ เรื่อง รังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันตก-ตะวันออกของภูแฝงม้า

12. สกุณี

ชื่อพื้นเมือง สัตคุณี (ราชบุรี) ขี้มอด (นครปฐม) ตาโหลน (สตูล) ดินนก (จันทบุรี)

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia calamansanai* (Blanco) Rolfe T

วงศ์ Combretaceae

ลักษณะ เป็นไม้ต้นขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ ผลัดใบเรือนยอดแผ่แบน มักมีพุ่มขนาดเล็ก กิ่งอ่อนมีขนนุ่ม โคนใบสอบแคบเป็นรูปเลื่อม เนื้อใบค่อนข้างหนาคล้ายแผ่นหนัง เฉลี่ย 12.6 ยาวเฉลี่ย 26.8 ซม.

ดอกออกเป็นช่อ ตามง่ามใบสีขาวอมเหลือง มีกลิ่นเหม็น กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันตอนล่างเป็นรูปท่อยาว ปลายแยกเป็นกลีบรูปสามเหลี่ยมด้านนอกมีขน ผลเป็นรูปสามเหลี่ยม มีปีก 2 ปีกสีเหลือง

สรรพคุณ เปลือกมีคุณสมบัติในการรักษาไข้ในทางเดินปัสสาวะ เป็นยาบำรุงหัวใจ (วิทย์ เทียงบุญธรรม, 2542)

แหล่งที่สำรวจ เส้นทางทิศตะวันออกของภูแฝงม้า

13. เล็บเหยี่ยว

ชื่อพื้นเมือง เล็บเหยี่ยว เล็บแมว หมากหนาม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ziziphus oenoplia* (L.) Mill. var. *oenoplia* C

วงศ์ Rhamnaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้น ขนาดอม มีหนามแหลมคม ใบเดี่ยวรูปทรงกลมรีเฉลี่ย 2.5 ซม. ยาวเฉลี่ย 5.5 ซม. ดอกเล็ก ๆ กลมเป็นช่อ ผลกลมดิบสีเขียว สุกสีดำ รสหวานอมเปรี้ยว

สรรพคุณ ราก เปลือก ขับระดู แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

14. ยอเถื่อน

ชื่อพื้นเมือง สลักปู สลักหลวง มะกูดู

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Morinda elliptica* Ridl. S/ST

วงศ์ Rubiaceae

ลักษณะ เป็นไม้ขนาดกลาง เปลือกสีน้ำตาลเหลือง ใบเดี่ยวรูปหอกเรียว ปลายแหลม เฉลี่ย 8.9 ซม.

ยาวเฉลี่ย 12.9 ซม. ดอกเล็กเป็นช่อ สรรพคุณ รากใช้แก้เบาหวาน ดื่มน้ำปรุงเลือด ใบตากพอกศีรษะฆ่า
เหา แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

15. โมกมัน

ชื่อพื้นเมือง มุกน้อย

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Wrightia arborea* (Dennst.) Mabb.ST

วงศ์ Apocynaceae

ลักษณะ ใบรูปหอกกว้างคล้ายใบมะยม ผิวและขอบเรียบ ปลายแหลม สีเขียวอมเหลือง เฉลี่ย 4.1 ซม.
ยาวเฉลี่ย 8.5 ซม. ดอกมีกลีบสีขาว ค่อยเปลี่ยนเป็น สีม่วง โคนกลีบรูปท่อเล็ก ๆ ยาวฝักกลมโต ยาว
ขนานตรงปลายแหลม เมล็ดสีชมพู ขาวปลิวไปตาม ลม

สรรพคุณ ใบ ขับน้ำเหลือง บิดมูกเลือด เปลือก ฆ่าเชื้อราขนาด (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

16. โมกเครือ

ชื่อพื้นเมือง โมกเครือ มะเดื่อเถา มะเดื่อดิน

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Aganosma marginata* (Roxb) G.Don.

วงศ์ Apocynaceae

ลักษณะ เป็นเถาขนาดเล็ก เลื้อยพาดพันไปตามต้นไม้ใหญ่ ใบเดี่ยวรูปหอกปลายแหลมสีเขียวมันขนาดใบจากตัวอย่างกว้างเฉลี่ย 6.8 ซม. ยาวเฉลี่ย 11.2 ซม. ดอก เหมือนดอกโมกสีขาว สรรพคุณ ใบ แก้เมื่อยขบ ริดสีดวงทวาร และขับระดู (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

17. มะหวด

ชื่อพื้นเมือง มะหวด หมากจา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Lepisanthes rubiginosa* (Roxb.) Leenh.

วงศ์ Sapindaceae ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดย่อม แตกกิ่งก้านสาขามากใบประกอบรูปหอกเรียวยาวและ โคนแหลมขนาดใบเฉลี่ย 10.5 ซม. ยาวเฉลี่ย 19.8 ซม. ดอกเล็ก ๆ สีเหลือง

สรรพคุณ เมล็ด รสฝาด แก้ไอ แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

18. มะค่าโมง

ชื่อพื้นเมือง มะค่าโมง พันฤาษี

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Afzelia xylocarpa* (Kurz) Craib. T

วงศ์ Leguminosae – Caesalpinioideae

ลักษณะ เป็นไม้ขนาดใหญ่ ใบรูปไข่มน ขนาดใบเฉลี่ย 3.8 ซม. ยาว เฉลี่ย 6.6 ซม. ผลเป็นฝักแบนใหญ่ เมล็ดกลมโตสีดำ มีเหงือกสีแดงเหลือง เหมือนพินคน จึงเรียก พันฤาษี สรรพคุณ ปุ่มมะค่า รสเบื่อเมา ต้ม ฆ่าพยาธิในท้อง โรคผิวหนัง (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

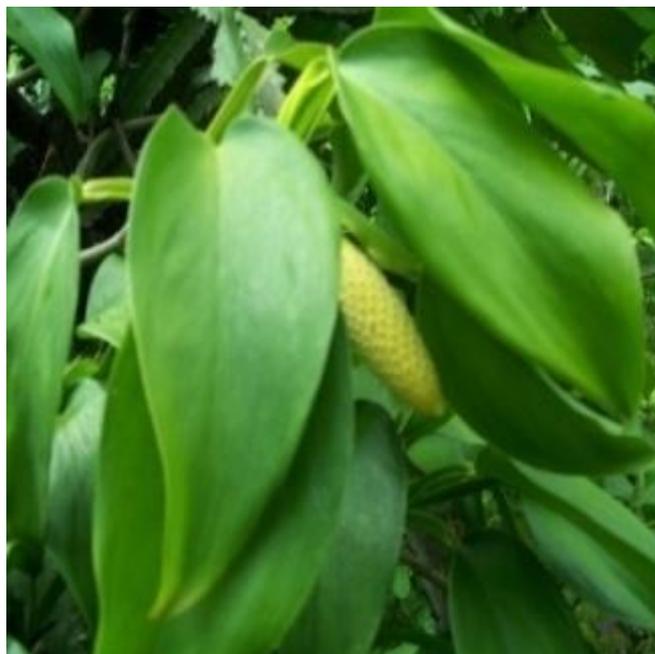
19. มะกล่ำตาหนู

ชื่อพื้นเมือง มะกล่ำเครือ, กล่ำเครือ,

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Abrus precatorius* L.

วงศ์ Papilionaceae

ลักษณะ เป็นเถาขนาดเล็ก เถากลมสีเขียว ใบประกอบขนนกเหมือนใบมะขามขนาดใบ เฉลี่ย 0.5 ซม. ยาวเฉลี่ย 1.7 ซม. ดอกเล็กสีขาวเป็นช่อเล็กฝักแบนยาว **สรรพคุณ** ใบ รสเปรี้ยวหวานแก้เจ็บคอ หลอดลมอักเสบ ขับปัสสาวะ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)
แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

20. พลุช้าง

ชื่อพื้นเมือง ตีนตุ๊กแก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Scindapsus officinalis* Schott. วงศ์ Araceae

ลักษณะ ไม้เถามีรากยึดเกาะไปตามต้นไม้ หรือยอดหินเขาหินปูนใบเดี่ยวเรียงสลับขนาดใบ เฉลี่ย 3.2 ซม. ยาวเฉลี่ย 10.2 ซม. ดอกช่อเชิงลดมีกาบรูปทรงกระบอก **สรรพคุณ** ผลนำไปตากแห้ง ต้ม เป็นยา กระตุ้นช่วยขับเหงื่อ ขับพยาธิ (วิทย์ เทียงบุญธรรม, 2542)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

21. พญามือเหล็ก

ชื่อพื้นเมือง พญามือเหล็ก เสี้ยวตุ๊ก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Strychnos lucida* R.Br. S/ST วงศ์ Strychnaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางใบเดี่ยวรูปไข่ใบแหลม ขอบและผิวเรียบมันเงา 2.5 ซม. ยาวเฉลี่ย 5.1 ซม. สรรพคุณ ใบ รสขมตาพอก แก้ฟกช้ำ บวม ผงกับน้ำทาตีระเซ เด็ก แก้คั้น แก้รังแค (วิทย์ เทียงบูรณธรรม, 2542)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

22. ไผ่รวก

ชื่อพื้นเมือง ไผ่ฮวก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Thyrsostachys siamensis* Gamble B

วงศ์ Gramineae

ลักษณะ เป็นไผ่ขนาดเล็กขึ้นชิดแน่นทึบ ไม่มีหนาม ใบมีขนเล็กๆ เฉลี่ย 0.6 ซม. ยาวเฉลี่ย 9.2 ซม. ขึ้นเองตาม ภูแฝงม้า

สรรพคุณ ใบ รสขื่น เผื่อน ขับและฟอกล้างโลหิต ขับระดูขาว มดลูกอักเสบ และขับ ปัสสาวะ
 (<http://suthat.spaces.live.com/blog/cns!E9E63C59F924AD6F!3052> : 12 กุมภาพันธ์ 2555.)
 แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

23. ผักหวานบ้าน

ชื่อพื้นเมือง ผักหวานบ้าน มะยมป่า

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sauropus androgynus* (L.) Merr. วงศ์ Euphobiaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดย่อมกิ่งเล็กเรียวเล็กน้อยตามข้อใบเดี่ยวรูปไข่ปลายแหลม ขอบ เรียบ เฉลี่ย 2.2 ซม. ยาวเฉลี่ย 5.5 ซม. ดอกเล็ก ๆ กลีบขาวกลีบรองแดงออกเป็นช่อ สรรพคุณ ใบและต้นรสหวาน เย็น หยอดตาแก้อักเสบ หยอดรักษา แผลในจมูก แก้อัศจรรย์ (นิจศิริ เรือง รัชชี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

24. บัวสันโตษ

ชื่อพื้นเมือง บัวสันโตษ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Centella asiatica* (L.)

วงศ์ Orchidaceae

ลักษณะ เป็นไม้ล้มลุกหัวขนาดเล็ก ลำต้นงอกออกจากหัว ใบกลมขอบยักเฉลี่ย 1.9 ซม. ยาวเฉลี่ย 2 ซม. งอกงามในหน้าฝน

สรรพคุณ หัวรสเผื่อนขม ต้ม แก้ไข้ใน

แหล่งที่สำรวจ ภูแฝงม้า

25. ประดู่ป่า

ชื่อพื้นเมือง ประดู่เสม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pterocarpus macrocarpus* Kurz T. วงศ์ Leguminosae - Papilionoideae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เปลือกสีน้ำตาลดำแตกเป็นสะเก็ด เปลือกในมีน้ำเหนียว สีแดง เนื้อไม้สีขาวอมเหลือง แก่นสีน้ำตาลแกมแดง ใบเป็นใบประกอบ แบบขนนกเรียงสลับ เฉลี่ย 4.6 ซม. ยาวเฉลี่ย 6.7 ซม. สรรพคุณ เนื้อแก่นกินเป็นยาแก้เสมหะ โรคลุทราด (วิทย์ เทียงบุญธรรม, 2542)

แหล่งที่สำรวจ ทางขึ้น ภูแฝงม้า

26. บุกอีรอกเขา

ชื่อพื้นเมือง หัวบุก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Amorphophallus brevispathus* Gagnep H

วงศ์ Araceae

สรรพคุณ หัวบุก รสเบื่อคั้น กัดเถาดาน กัดเสมหะ แก้เลือดจับเป็นก้อนเป็น ใส่บาดแผลกัดฝ่า หัวบุก รอก มีสรรพคุณเหมือนกันแต่แรงกว่า (<http://om.rsu.ac.th/data/herb/Cente> (11 กุมภาพันธ์ 2555))

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกและตะวันออกภูแฝงม้า

ลักษณะ เป็นไม้ล้มลุกพุ่มมีหัว ลำต้นตั้งขึ้นจากหัวใต้ดินเป็นลำกลมโต ใบแบนเฉลี่ย 7.5 ซม. ยาวเฉลี่ย 14.4 ซม. ดอกเป็นช่อรูปแท่งมาจากดินใกล้กับลำต้นเหมือนตะบอง ดอกเหลืองก้านชุกกลมโตสีเขียว

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกและตะวันออกภูแฝงม้า

27. บี้ป

ชื่อพื้นเมือง บี้ป กาสะลอง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Millingtonia hortensis* L.f. T วงศ์ Bignoniaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่สูง 10 – 15 เมตร เปลือกต้นขรุขระ ใบประกอบ แบบขนนก ใบย่อยรูปไข่ปลายแหลมดอกเล็กเป็นท่อยาวปลายบานแยกเป็น 5 กลีบสีขาวมีกลิ่นหอม ออกเป็นช่อๆ
สรรพคุณ ใบและดอก ใช้ใบแห้งและดอกแห้ง มวนเป็นบุหรี่ยสูบ แก้โรคหอบ หืด บำรุงหัวใจ หลอดลม (วิทย์ เทียงบุรณธรรม, 2542)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกและตะวันออกภูผงิ้ว

28. เปราะหอม

ชื่อพื้นเมือง เปราะหอม ว่านดินเย็น

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Kaempferia galangal* L. H

วงศ์ Zingiberaceae

ลักษณะ เป็นไม้ล้มลุก ใบอ่อนมวนเป็นกระบอกออกมาแผ่ราบบนพื้นดิน ต้นหนึ่ง มักมี 1-2 ใบ ทรงกลม โคนใบเฉียง 6.8 ซม. ยาวเฉียง 9.7 ซม. มีกลิ่นหอม หัวกลมเหมือนหัวกระชาย ใบงอกงามในหน้าฝน แห้งไปในหน้าแล้ง

สรรพคุณ ใบอ่อน กินเป็นอาหารผัก ดอก รสหอมร้อน ต้มดื่ม แก้โลหิตซึ่งเจือด้วย ลมพิษ ขับลมในลำไส้ ([http://www.abhaiherb.org/neletter/\(11 กุมภาพันธ์ 2555\)](http://www.abhaiherb.org/neletter/(11%20กุมภาพันธ์%202555)))
แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกและตะวันออกภูผงม

29. น้ำใจใคร่

ชื่อพื้นเมือง กระทกรกต้น, สอกทอก, จากกรด, นางชม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ox psittacorum* (Willd.) Vahl

วงศ์ Olacaceae

ลักษณะ เป็นไม้เถา ใบเดี่ยวรูปไข่ ปลายและโคนแหลม ขอบเรียบ ผิวหนา เกลี้ยง 1.5 ซม. ยาวเกลี้ยง 3.3 ซม. เรียงสลับกัน ดอกเล็ก ๆ สีขาว

สรรพคุณ ลำต้น ต้มน้ำ แก้โรคไตพิการ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกภูผงม

30. นมตำเลีย

ชื่อพื้นเมือง เนื่อมะตอม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Hoya ovalifolia* Wight & Arn.

วงศ์ Asclepiadaceae

ลักษณะ เป็นไม้เถาเลื้อยเกาะอยู่ตามต้นอื่น ใบเดี่ยวออกเป็นคู่ ๆ หนาเรียบมัน มีทั้งกลมรูป หัวใจปลายเว้า มียางสีขาว ขนาดใบเฉลี่ย 6.7 ซม. ยาวเฉลี่ย 8.6 ซม. ดอกช่อพวง กลมเป็นระเบียบสีขาวแกมสี

ชมพู

สรรพคุณ ยางจากต้น นำมาปรุงเป็นยาขับปัสสาวะ (วิทย์ เทียงบูรณธรรม, 2542)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกภูแฝงม้า

31. โทงเทง

ชื่อพื้นเมือง โทงเทง ปุงปิง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Physalis angulata* L.

ชื่อวงศ์ Solanaceae

ลักษณะ ลำต้นตั้งตรงแตกกิ่งก้านมาก เปลือกเกลี้ยงสีเขียว ใบ เป็นใบเดี่ยวออกเรียงสลับ ตามกิ่งและต้น ใบ รูปทรงรี เกลี้ยง 4 ซม. ยาวเฉลี่ย 6.2 ซม. ดอก ออกเป็นช่อเดี่ยวตามซอกใบ โกล่ปลายกิ่ง ดอกตูมรูปทรงรี ปลายแหลม เวลาบานเป็นรูปแตรหรือระฆัง กลีบสีเหลืองมี 5 แฉก โคนติดกัน กลางดอกมีเกสรเพศผู้ 5 อัน ติดอยู่กับฐาน กลีบดอก ผล คล้ายถุงลม รูปทรงรี จะออกเหลืองสีเขียว

สรรพคุณ ราก แก้เบาหวาน ขับปัสสาวะ แก้ปวดศีรษะ ต้น แก้ไอ แก้ไข้- ใบ เป็นยาระบาย แก้ ปวดศีรษะ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกภูแฝงม้า

32. ตานดา

ชื่อพื้นเมือง ตานล้าน มะเกลือป่า

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros montana* Roxb.T

วงศ์ Ebenaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบคล้ายใบมะเกลือแต่ใหญ่กว่า เกลี้ยง 6.4 ซม. ยาวเกลี้ยง 9.8 ซม.

ดอกสีขาวมี 5 กลีบ มีฐานรองดอกสีเขียว ผล เหมือนลูกมะเกลือมีสีเขียว

สรรพคุณ เนื้อไม้ สด ราก รสเมาเบื่อเย็น ขับพยาธิไส้เดือน ตัวตืด (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันออกภูแฝงม้า

33. ชิงช้าชาลี

ชื่อพื้นเมือง บอระเพ็ดตัวผู้

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tinospora baenzigeri* Forman C

วงศ์ Menispermaceae

ลักษณะ เป็นไม้เถาเหมือนบอระเพ็ด แต่ผิวเกลี้ยง ใบเดี่ยวรูปหัวใจสีเขียว ฐานใบมี ปุ่มเล็ก ๆ 2 ปุ่ม ขนาดใบเฉลี่ย 14.4 ซม. ยาว เฉลี่ย 12.3 ซม. ดอก สี เหลือง ผลกลมเป็นมัน ฉ่ำน้ำ

สรรพคุณ ไบรสมเมา แก้มะเร็ง ช้ำพยาธิ ถอนพิษบำรุงน้ำดี (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันออกภูแฝงม้า

34. แจง

ชื่อพื้นเมือง แจง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Maerua siamensis* (Kurz) Pax T

วงศ์ Capparaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบประกอบรูปนิ้วมือใบย่อย 3 - 5 ใบ รูปหอกเรียวเล็ก ขนาดเฉลี่ย 5.7 ซม. สีเขียวเข้ม ดอก ๆ สีขาว ออกที่ปลายกิ่ง ผลกลม สีเหลือง

สรรพคุณ ราก เป็นยาบำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้ปวดเมื่อย ใบ ตา สีฟันทำให้ฟันแข็งแรง

(จรุงฤทธิ์ ต่อเจริญ, 2539)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกภูแฝงม้า

35. ตะคร้อ

ชื่อพื้นเมือง ค้อ เคาะ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Schleichera oleosa* (Lour.) Oken

วงศ์ Sapindaceae

ลักษณะ เป็นไม้ต้น ผลัดใบ เปลือกสีน้ำตาลเทา แตกเป็นสะเก็ดเล็กน้อย ใบ ประกอบแบบขนนก เรียงสลับ มีใบย่อย 2-4 คู่กว้างเฉลี่ย 6.1 ซม. ยาวเฉลี่ย 17.1 ซม.

สรรพคุณ เปลือก สมานท้องแก้ท้องร่วง น้ำมันในเมล็ด แก้ผมรวง (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันออกภูแฝงม้า

36. จิวป่า

ชื่อพื้นเมือง จิวป่า จิวผา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bombax anceps* Pierre var. *anceps* T วงศ์ Bombacaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ตั้งตรง ใบประกอบรูปมือ ขนาดเฉลี่ย 6.4 ซม. ยาวเฉลี่ย 8 ซม. เปลือกมีหนามแหลมคม ดอกสีขาวกระจายทั่วเรือนยอด กลีบเลี้ยงสีเขียวสด กลีบดอกโค้งงอไป หลังเกสรผู้สีขาว 250-300 อัน แยกเป็นกลุ่มและ เชื่อมเป็นหลอดด้านหุ้มก้านเกสรตัวเมียสีชมพู

สรรพคุณ เปลือกต้น ผสมเปลือกต้นต้มน้ำดื่มแก้อาหารเป็นพิษ (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกและตะวันออกภูแฝงม้า

37. ช่อย

ชื่อพื้นเมือง ส้มฝ่อ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Streblus asper* Lour. T

วงศ์ Moraceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง เปลือกบางเกลี้ยงสีออกเทาอมเขียวแตกกิ่งก้านเป็นพุ่ม ทึบ ใบเดี่ยว เล็กรูปไข่ หนาสากเหมือนกระดาษทรายขนาดเฉลี่ย 3.5 ซม. - 8.9 ซม. ดอกตัวผู้เป็นช่อมีก้านสั้น สีเหลืองอมเขียวออกขาว ผลเล็กสีเขียวเมื่อสุกมีสีเหลืองผิวหนึ่มใส เนื้อรสหวาน (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)

สรรพคุณ ใบ รสเมาเผื่อนตาผสมข้าวสารคั้นเอาน้ำดื่มประมาณครึ่งถ้วยชาทำให้อาเจียน ถอนพิษยาเบื่อยาเมา หรืออาหารแสลง ต้มดื่ม ช่วยระบายท้อง รากมีรสเมาฝาดขม รักษาบาดแผล (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกภูแฝงม้า

38. จันทร์แดง

ชื่อพื้นเมือง จันแดง จันผา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dracaena loureire* Gagnep. S/ST

วงศ์ Dracaenaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลำต้นตรง ใบเดี่ยวแตกออกที่ยอดเป็นกระจุก เรียวยาว ปลายแหลม ดอกขนาดเล็ก สีขาวเป็นช่อพวงโต (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

สรรพคุณ แก่น รสขมเย็นฝาดเล็กน้อย แก้ไออันเกิดจากชางและดี บารุงหัวใจ แก้เลือด ตาม แก้บาดแผล (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกและตะวันออกภูผงม้า

39. จันทนา

ชื่อพื้นบ้าน จันทนา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tarenna hoensis* Pit.S

วงศ์ Rubiaceae

ลักษณะ เป็นไม้พุ่ม ต้นตั้งตรง ใบเดี่ยว เรียงตรง รูปวงรีหรือวงรีแกมขอบขนาน ผิวใบด้านบนเรียบเป็นมัน ขนาดใบเฉลี่ย 5.4 ซม. - 7.2 ซม. ดอกช่อออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกสีขาวมีกลิ่นหอม

สรรพคุณ แก่น รักษาโรคเลือดลม แก้ไข้ แก้ปวด ตับ ดีพิการ แก้อ่อนใน กระหายน้ำ และบำรุงประสาท

ผิวแห้ง ตับ ปวด (สุธี วรศิรินิมิต, 2549)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันตกภูแฝงม้า

40. จันทง

ชื่อพื้นเมือง จันปา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros dasyphylla* Kurz ST วงศ์ Ebenaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบเดี่ยวรูปขอบขนาน ขนาดใบเฉลี่ย 8.7 ซม. -13.2 ซม. เขียวจัด หนาทึบ ยอดอ่อนมีขนสีแดงปกคลุมเปลือกต้นสีดก เนื้อไม้สีขาว นวล ออกเป็นช่อขนาดเล็กมีกลิ่นหอม ผลกลมโตสีเหลืองเมื่อสุก

สรรพคุณ เนื้อไม้และแก่น รสขมหวาน บำรุงประสาท แก้เหงื่อตกหนัก ขับพยาธิ ลูกสุก รสฝาดหวาน กินสด แก้อาการนอนไม่หลับ แก้ท้องเสีย (<http://qsbg.thaigov.net/plant/marsti-s.htm> : 22 กุมภาพันธ์ 2556)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันออกภูแฝงม้า

41. คองคาเดียด

ชื่อพื้นเมือง หนากล็ก หนามน้อย

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Arfeuillea arborescens* Pierre T

วงศ์ Sapindaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบคล้ายใบมะเฟือง รูปไข่ ปลายเรียวแหลม เฉลี่ย 2.5 ซม. และ- 3.7 ซม. ใบจะมีลักษณะบางและอ่อน จะมีขนาดไม่เท่ากัน ดอก ออกเป็นช่อ ออกที่ปลายยอด ดอก ย่อยสีขาว กลีบดอก 5 กลีบ กลีบเลี้ยงมีขนาดใหญ่

สรรพคุณ เปลือกต้น รสเย็นติดจะฝาดขม แก้คัน แสบร้อนตาม ดับพิษไข้ เจริญอาหาร (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันออกภูแฝงม้า

42. ชันทองพญาบาท

ชื่อพื้นเมือง ตุกหิน ขนุนดง มะดุกเหลือง ชันทอง มะดุกดง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Suregada multiflorum* Baill

วงศ์ Euphorblaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง กิ่งก้านกลม เปลือกเกลี้ยง สีเทาใบเดี่ยว ออกตรงข้าม เป็นคู่ๆ รูปหอก ขอบหยักโคนใบแหลม เหนือ 5 ซม. -12.3 ซม. ดอกเล็ก ๆ

ผลกลมเท่าลูกพุทรา มี 3 พู สีแดง เมื่อแก่จะแตกออก

สรรพคุณ เปลือกต้น รสเมาเบื่อแก้ลมเป็นพิษแก้ประดง บวมในกระตัก ฆ่าพยาธิ แก้โรคเรื้อน แก้มะเร็ง คุดทะราด กลาก เกื้อน โรคผิวหนังทุกชนิด แก้กามโรค แก้โรคตับพิการ เนื้อไม้ รักษาอาการพิษในกระตัก ประดง รักษาโรคเรื้อน กลากเกื้อน และกามโรค (นิจศิริ เรื่องรังษี และ คณะ, 2547)
แหล่งที่สำรวจ แนวป่าตะวันออกภูแฝงม้า

43. กระไดลิง

ชื่อพื้นเมือง เกากระไดลิง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bauhinia scandens* L. var. *horsfieldii* (Miq.) K. & S.S. Larsen

วงศ์ Leguminosae – Caesalpinioideae

ลักษณะ ไม้เถาเนื้อแข็งขนาดใหญ่ ขึ้นพาดพันตามเรือนยอดของต้นไม้ไปได้ไกล เถาแก่แข็ง เหนียวแบน โค้งไปมาเป็นลอนสม่ำเสมอลักษณะเป็นชั้นๆ คล้ายบันได (ชาวบ้านนิยมตัดไปเป็นเครื่องเรือน แต่งสวนหย่อม) กิ่งอ่อนมีขนประปราย กิ่งแก่เกลี้ยงใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่หรือรูปพัด ใบเฉลี่ย 4.5 ซม. - 5.3 ซม. ใบที่ส่วนปลายเว้าลึก ที่ปลายกิ่ง มีแตกแขนงน้อย แต่ละแขนงมี ดอกเล็กจำนวนมาก กลีบเลี้ยง 5 กลีบติดกันคล้ายรูปถ้วยกลีบดอก 5 กลีบสีขาวอมเหลืองแยกกัน คล้ายรูปพัด ก้านกลีบดอกสั้น ขนาดเล็กกว่ารังไข่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547)

สรรพคุณ น้ำเลี้ยงจากเถากระไดลิงบรรเทาอาการไอ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547)

แหล่งสำรวจ ทางขึ้นภูแฝงม้าด่านทิศตะวันตกใกล้ภูทับเบิก

44. แคนหางค่าง

ชื่อพื้นเมือง แคนขน แคบิต (เลย)

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Markhamia stipaiata* (Wall.) Seem

วงศ์ Bignoniaceae

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลำต้นมักโค้งงอเรื้อนยอดมักเป็น พุ่มกลม ทึบ ตามกิ่งอ่อน มีขนสีน้ำตาล ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก เนื้อใบหนาหลังใบเกลี้ยงท้องใบมีขนสาก ๆ เจริญ 8.3 ซม.- 12.1 ซม. ดอกสีขาวออกรวมกันเป็นช่อโตๆ

กลีบดอกเป็นหลอด รั้งไขว้รูปทรงกระบอกและบิด เบี้ยวมีขนคลุมแน่น ผลเป็นผลเดี่ยวชนิดผลแห้งเป็นฝักรูปทรงกระบอกแต่โค้งงอ

เมล็ดแบน มีเยื่อบาง ๆ ตามขอบคล้ายปีก (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)

สรรพคุณ เปลือกต้น ต้มน้ำดื่มแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ เมล็ดแก้โรคชัก บารุงโลหิต ขับเสาะ ใบ ตาพอก รักษาแผล (เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)

แหล่งสำรวจ ทางขึ้นภูแฝงมำด้านทิศตะวันออก

45. กลอย

ชื่อพื้นเมือง กลอยข้าวเหนียว กลอยนก

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dioscorea hispida* Dennst. var. *hispida* HC วงศ์ Dioscoreaceae

ลักษณะ เป็นพืชพวกหัว เป็นเถาเลื้อนไปตามดินหรือพาดพันต้นไม้อื่น ๆ ใบย่อย 3 ใบ คล้ายถั่วขนาดใบเฉลี่ย 7.8 ซม. - 11.3 ซม. มีหนามแหลมตลอดเถา ดอก เล็ก ๆ สีเขียวอ่อน เป็นช่อระย้า ผลแห้งมีปีก 3 ปีก

สรรพคุณ ราก บดให้ละเอียดผสมน้ำมะพร้าว ใบยาสูบ ใบลำโพง ใช้ทาพอกแผล หัวในดิน หน้บางๆ แช่น้ำทิ้งไว้ในทางน้ำไหลสัก 2 - 3 วัน ล้างให้สะอาด ต้มแก้้้น้ำเหลืองเสีย ขับปัสสาวะ แก้ ปวดตามข้อ ผิม่่ม่วง (สุธี วรคีรีนิมิต, 2549)

แหล่งสำรวจ ทางชันภูแผงม้าด้านทิศตะวันตกใกล้ภูทับเบิก

46. กล้วยผา

ชื่อพื้นเมือง กล้วยเขา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ensete superbum* Roxb. Cheesman

วงศ์ Musaceae

ลักษณะ เป็นไม้ล้มลุก ใบเป็นแผ่นยาวเส้นใบขนานกัน ดอกเป็นช่อ เรียกว่า หัวปลี ผลเป็นหวี ติดต่อกันเป็นเครือ ขนาดของผลเฉลี่ย 6.7 ซม. มีเมล็ดมาก เมล็ดใหญ่ สีดำ

สรรพคุณ ยาง รสมีฝาด สมานแผล ห้ามเลือด ผลดิบ รสฝาด ทั้งเปลือกหั่นตากแห้ง บดเป็นผง ชงน้ำร้อน รักษาแผลในกระเพาะอาหาร แก้อ่อนเสียวเรื้อรังซึ่ง

ผลกล้วยดิบทั้ง เปลือกใช้โรย รักษาแผลเรื้อรัง แผลเน่าเปื่อย แผลติดเชือกต่าง ๆ ผลสุก

รสหวาน ระบายอุจจาระ บำรุง ร่างกาย รักษาแผลในกระเพาะอาหาร เปลือกลูกดิบ รสฝาด สมานแผล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547)

แหล่งสำรวจ ทางขึ้นภูแฝงม้าทุกด้าน

47. กะระกะร่อน

ชื่อพื้นเมือง เอื้องปากเปิด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cymbidium aloifolium* (L) Sw. EO วงศ์ Orchidaceae

ลักษณะ เป็นกล้วยไม้หิน และเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวเรียงซ้อนสลับช่อดอกห้อยลงขนาดใบ เฉลี่ย 3.4 ซม.

- 48.5 ซม. ดอกสีน้ำตาลอมแดง ขอบขาวแต่ละดอกมีใบประดับขนาดเล็กกรอกรับ ผลรูปทรงกระบอก

เป็นพุ่ม 5 พู ผิวผลเรียบ สีเขียวอมเหลือง

สรรพคุณ ใบสด นำไปลนไฟให้นุ่มแล้วบีบเอาน้ำหยอดหู แก้อู้อ้ำหนวก

(นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งสำรวจ ทางชันภูผาม้าด้านทิศตะวันออกและตะวันตกใกล้ลำห้วย

48. กระแตไต่ไม้

ชื่อพื้นเมือง กระปรอกหัวลง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Drynaria quercifolia* (L) Sm.EF

วงศ์ Polypodiaceae

ลักษณะ เป็นพืชเกาะตามต้นไม้อื่นๆ

ติดก้านคล้ายใบเฟิร์น เป็นแฉกๆ งอกออกจากหัว ใบจากตัวอย่างที่เก็บมีความยาวเฉลี่ยประมาณ 22.5 ซม. หัวยาวเหมือนปลิงมีขนสีน้ำตาล

สรรพคุณ หัว รสจืด ขับปัสสาวะ แก้ไข้ แก้เบาหวาน ขับพยาธิ แก้ไตพิการ แก้แผลพุพอง แผลเนื้อร้าย ขับระดู คุมธาตุ (นิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ, 2547)

แหล่งสำรวจ ทางชันภูแฝงม้าด่านทิศตะวันตก

49. กระเจียน

ชื่อพื้นเมือง สะแกแสง เนา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cananga Latifolia* (Hook.f.& Thomson) Finet & Gafnep. T

วงศ์ Annonaceae

สรรพคุณ ราก ใช้ปรุงเป็นยาแก้กษัย คุมกำเนิดในสตรี บำรุงกำลังสำหรับบุรุษ และแก้ไข้(เมธีณี ตาพุมาศสวัสดิ์, 2549)

ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ตั้งตรงสูง ใบเดี่ยวรูปหอก ปลายแหลม เฉลี่ย 10.4 ซม. -

เฉลี่ย 5.6 ซม. เปลือกต้นสีน้ำตาล เนื้อไม้อ่อนดอก เดี่ยวสีเขียว ผลกลมรีเป็นกลุ่มกลมสีเขียว เมื่อผลแก่สีแดง

แหล่งสำรวจ ทางชันภูแฝงม้าด่านทิศตะวันออก

50. ตะไคร้ต้น

ลักษณะ ตะไคร้ต้น มีลักษณะลำต้นเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ความสูงประมาณ 5 – 12 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้น 6 – 20 เซนติเมตร ผิวลำต้นเกลี้ยง ไม่มีขนปกคลุมลักษณะใบมีลักษณะเป็นใบเลี้ยงคู่ เกิดจากส่วนของกิ่งที่แผ่ออกมาจากลำต้น ประกอบด้วยก้านใบและแผ่นใบ เป็นใบเดี่ยวมีลักษณะยาวเรียวเรียงสลับ หลังใบสีเขียว ท้องใบมีสีขาวนวลน้ำมันหอมระเหย มีสีเหลืองอ่อน หรือสีน้ำตาลอ่อน กลิ่นคล้ายมะนาว

สรรพคุณ ต้านการติดเชื้อ ต้านการอักเสบ ขยายหลอดเลือดลดความดันโลหิต ระวังประสาท ทำให้สงบ ลดอุณหภูมิของร่างกายลงได้

แหล่งสำรวจ ทางชันภูแฝงมำด่านทิศตะวันตกใกล้ภูทับเบิก

51. สะเดา

ชื่อสามัญ : SIAMESE NEEM TREE ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Azadirachta indica* A. Juss. var. *siamensis*

ชื่อวงศ์ : Meliaceae

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 20 เมตร เปลือกสีเทาอมน้ำตาล เรือนยอดเป็นพุ่มกลมทึบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ออกสลับ ใบย่อยเรียวยาวแหลม โคนใบเบี้ยว ขอบใบจักไม่เป็น ระเบียบ ดอกสีขาวนวล ออกเป็นช่อใหญ่ตามปลายกิ่ง กลีบดอก 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 10 อัน โคนก้านดอกติดกันเป็นหลอด ออกดอกเดือนธันวาคม – มกราคม ผลเป็นผลสดกลมรี ผิวบาง มีเนื้อฉ่ำน้ำ ผลแก่สีเหลือง (ดังภาพที่ 2.10)

สรรพคุณ

เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน เปลือกของราก เป็นยาแก้ไข้ทำให้อาเจียน ใบอ่อนและดอกกินได้แทนผักเป็นยาบำรุงธาตุ ผลใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ ใช้ทำยากำจัดศัตรูพืชและเป็นยาฆ่าเชื้อ เปลือกต้นให้สีแดง ยาง ให้สี เหลืองใช้ย้อมผ้า

ประโยชน์ที่นำมาใช้

ใบและเมล็ดสะเดามีคุณสมบัติเป็นทั้งสารไล่และกำจัดแมลง ป้องกันแบ คทีเรียและเชื้อรา ยับยั้งการกินอาหาร การเจริญเติบโต และการวางไข่ของแมลง นอกจากนี้ยังใช้คลุกเมล็ดพันธุ์เพื่อป้องกันแมลงศัตรูได้ด้วย โดยนำใบสะเดามาโขลก 1 – 2 กิโลกรัม เติมน้ำลงไป 2 – 4 ลิตร ปิดฝาภาชนะทิ้งไว้ 3 วันจึงนำมากรอง เวลาจะใช้ให้นำสารละลาย 1 ส่วนผสมน้ำ 9 ส่วน เติมน้ำสบู่ 100 ซีซี คนให้เข้ากัน แล้วนำไปพ่นบนพืชเพื่อกำจัดเพลี้ยอ่อน ตั๊กแตน หนอนด้วง เพลี้ยจักจั่น เพลี้ยกระโดด เพลี้ยหอย เพลี้ยไฟ แมลงหวี่ขาว

สำรวจ พบทั่วไปบริเวณรอบ ๆ ภูแฝงม้า

การวิเคราะห์ตัวอย่างพรรณไม้

การตรวจวิเคราะห์หรือการตรวจสอบเอกลักษณ์ของพืช (Plant Identification) สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้ (ที่มา-ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา. 2553.คู่มือการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าอนุรักษ์.)

1. ตรวจสอบพืชโดยใช้รูปวิธาน (key) ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อความที่บรรยายเกี่ยวกับลักษณะของพืชที่นำมาตรวจสอบ มีลักษณะเป็น dichotomous key คือแยกเป็นสองแนวหรือสองหัวข้อที่มีลักษณะแตกต่างกัน เพื่อให้เลือกหัวข้อใดตรงกับลักษณะพืชที่นำมาตรวจสอบ คู่ของข้อความที่กล่าวถึงสิ่งเดียวกันแต่มีลักษณะต่างกัน key นี้เรียกว่า couplet แต่ละข้อความเรียก lead รูปแบบของ dichotomous key มีสองแบบ คือ indented หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า yoked key และ bracketed key ทั้ง สองแบบมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป แบบแรกได้รับความนิยมมากกว่า

ตัวอย่างรูปวิธานแบบ Indented key หรือ Yoked key
การเขียนรูปวิธานแบบนี้เป็นที่นิยมใช้กันทั่วไป โดยแต่ละข้อคู่เลือก (couplet) จะมีระยะห่างที่แน่นอนจากขอบซ้ายของกระดาษ และเขียนเยื้องกันไปเรื่อยๆ

ตัวอย่าง

- a. Pollinia present
- b. Symmetry regular
- c. Shrub.....รั้ว
- c. Climber.....โฮย่า
- b. Symmetry irregular.....กล้วยไม้
- a. Pollinia absent
- c. Stipule adnate.....กุหลาบ
- c. Stipule budscale.....จำปี

ตัวอย่างรูปวิธานแบบ Bracket key หรือ Parallel key

การเขียนรูปวิธานแบบนี้ ข้อคู่เลือกที่ติดกันจะเขียนเยื้องติดกันคล้ายฟันปลา และตรงท้ายสุดของแต่ละข้อคู่เลือก จะมีชื่อพืชนั้น หรือหมายเลขของข้อคู่เลือกถัดไป

ตัวอย่าง

- a. Pollinia present.....b
- a. Poliinia absent.....c
- b. Symmetry regular.....d
- b. Symmetry irregular.....กล้วยไม้

- d. Shrub.....รัก
- d. Climber.....โฮย่า
- c. Stipule adnate.....กุหลาบ
- c. Stipule budscale.....จำปี

2. ตรวจสอบโดยการเปรียบเทียบ (comparison) โดยนำ พืชที่ยังไม่รู้จัก

เปรียบเทียบกับตัวอย่างแห้งของพืชที่มีชื่อถูกต้องแล้วในพิพิธภัณฑ์พืช หรือเปรียบกับภาพถ่าย ภาพวาด หรือคำบรรยายของพืชที่รู้จักแล้ว

3. ตรวจสอบโดยการถามผู้เชี่ยวชาญ ที่ทำการศึกษาวิจัยพืชในกลุ่มที่กำลังตรวจสอบ

อยู่ กรณีนี้ต้อง ้องรู้ก่อนว่าพืชที่จะตรวจสอบจัดอยู่ในวงศ์ใด รายชื่อผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่รับผิดชอบทำการวิจัยวงศ์ต่าง ๆ

แนวทางการสัมภาษณ์แบบที่ 1 หมอยาพื้นบ้าน

1. ข้อมูลส่วนตัว

- ชื่อ.....นามสกุล.....
- อายุ.....อาชีพ..... สัญชาติ.....
- ศาสนา.....
- ที่อยู่ปัจจุบัน
- บ้านเลขที่.....ซอย/ถนน.....ตำบล.....
- อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
- เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ.....
- ประวัติส่วนตัว
- สถานภาพ โสด แต่งงาน
- จำนวนบุตร ไม่มี ไม่มี มี จำนวน.....คน
- การศึกษา.....

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการเป็นหมอยาพื้นบ้าน

- แรงบันดาลใจในการศึกษาการรักษาโรค

.....

.....

.....

.....

- จุดเริ่มต้นในการศึกษา

.....

.....

.....

- วิธีการศึกษาการรักษาโรค

.....

.....

.....

3. แนวทางในการรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้าน

- หลักการรักษาของหมอยาพื้นบ้าน

.....
.....
.....

- หลักการวินิจฉัยของโรคของหมอยาพื้นบ้าน

.....
.....
.....
.....

- การนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษา

.....
.....
.....

แบบสัมภาษณ์ที่ 2 ผู้ป่วยที่เคยรักษากับหมอยาพื้นบ้าน

1. ข้อมูลส่วนตัว

- ชื่อ.....นามสกุล.....

อายุ.....อาชีพ.....

สัญชาติ.....ศาสนา.....

- ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่.....ซอย/ถนน.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....

- ประวัติส่วนตัว

สถานภาพ (โสด/ แต่งงาน) .....

จำนวนบุตร..... คน

การศึกษา.....

.....

2. ประวัติการเจ็บป่วย

- สาเหตุที่ป่วย .....

.....

.....

- ลักษณะอาการที่ป่วย

.....

.....

- ระยะเวลาการเจ็บป่วย

.....
.....
.....

3. การรักษา (กรณีที่มีการรักษาโดยวิธีที่ไม่ใช่ยาสมุนไพร)

.....
.....
.....

4. การรักษาด้วยสมุนไพร

- วิธีการรักษา

.....
.....
.....

- ผลที่ได้จากการรักษา

.....
.....
.....

แบบฟอร์มส่วนที่ 1

รหัส NRPM 2556A 14562002

ส่วนที่ 1 รายละเอียดโครงการวิจัย ประจำปี 2556 : การตรวจสอบเอกสาร

มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบูรณ์

ชื่อโครงการ ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูแฝง
 ม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (Diversity and Utilization of Medicinal Plants in the Pho-
 Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province.)

ชื่อหัวหน้าโครงการ รศ.สุวิทย์ วรรณศรี

ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2555 ถึงวันที่ 1 มีนาคม 2556

การจัดทำรายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัยให้ระบุรายละเอียดในรูปแบบฟอร์มในส่วนที่ 2
 และ 3 โดย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ตรวจสอบรายละเอียดของทั้งสองส่วนดังนี้

	ครบทุกข้อ	ขาดข้อ 1 2 หรือ 3 ๗
ส่วนที่ 2		
ส่วนที่ 3		

ทั้งนี้หากสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัย
 แห่งชาติพบว่าข้อมูลไม่ครบถ้วนในส่วนที่ 2 และ 3 หรือมีการจัดส่งแบบฟอร์มไม่ครบทั้งสามแบบฟอร์ม
 ทางสำนักบริหารโครงการฯ ขอสงวนสิทธิ์ในการพิจารณาเบิกจ่ายงบประมาณที่ค้างค้าง ซึ่งงบประมาณที่
 ค้างอาจเกิดจากการล่าช้าหรือยืดระยะเวลาออกไปและส่งผลกระทบต่องานวิจัยในส่วนที่เหลือ

(รศ.สุวิทย์ วรรณศรี)

หัวหน้าโครงการ

16 พฤษภาคม 2556

แบบฟอร์มส่วนที่ 2

รหัส NRPM 2556A 14562002

ส่วนที่ 2 รายงานความก้าวหน้า ประจำปีงบประมาณ 2556

รายงานวิจัยระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2555 ถึงวันที่ 1 มีนาคม 2556

มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบูรณ์

ชื่อโครงการ (ภาษาไทย) ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร
บริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ชื่อโครงการ (ภาษาอังกฤษ) Diversity and Utilization of Medicinal Plants in the Pho-
Phang-Mar Lom Khoa Distric Phetchabun Province.

ชื่อหัวหน้าโครงการ รศ.สุวิทย์ วรรณศรี

เบอร์โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้ 0810387227 E-mail : suwit_wunnasri@hotmail.com

1. การดำเนินงาน ได้ดำเนินงานตามแผน ไม่สามารถดำเนินงานตามแผน
2. ความก้าวหน้าของโครงการวิจัย คิดเป็นร้อยละ 60

ตารางเปรียบเทียบ แผนการดำเนินงานกับการดำเนินงานที่ปฏิบัติแล้ว

แผนการดำเนินงานกับการดำเนินงาน ตลอดโครงการวิจัย	ระยะเวลาตาม แผนการ ดำเนินงานรวม 12 เดือน	ระยะเวลาที่ดำเนินงานที่ปฏิบัติ แล้ว 6 เดือน
1. สืบค้นข้อมูลเบื้องต้น -สภาพภูมิศาสตร์ของ พื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และสมุนไพรพื้นบ้าน-โดยคณะผู้วิจัย และโดย ความร่วมมือกับ กลุ่มแม่บ้านในชุมชน กลุ่ม	2 เดือน (ระหว่าง 1 ตุลาคม – 1 ธันวาคม 2555)	2 เดือน

<p>เกษตรกร อสม .หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล</p>		
<p>2. เก็บข้อมูล ระเบียบวิธีการสำรวจ ความหลากหลายทางชีวภาพและการแพร่กระจายทางภูมิศาสตร์ของ สมุนไพรและผักพื้นบ้านบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า ในแหล่งที่อยู่ 4 สภาพคือ ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง นาและห้วย (เก็บตัวอย่าง โดยวิธี Counts per unit of time และ เดินสำรวจในบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า จัดทำฐานข้อมูลแหล่งเรียนรู้โดยวิธี Road Sampling ตามแนวทางเดิน พร้อมทั้งศึกษาสภาพแวดล้อม และบันทึกข้อมูล เริ่มเก็บรวบรวมตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555 จนถึง เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2556 บันทึกข้อมูลทั้ง ถ่ายภาพ วัดขนาด ศึกษาลักษณะภายนอก)</p>	<p>4 เดือน (ระหว่าง 2 ตุลาคม 2555 – 2 เมษายน 2556)</p>	<p>4 เดือน</p>
<p>3. นำข้อมูลการสำรวจสมุนไพรและผักพื้นบ้าน บริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า ไปเปรียบเทียบกับอนุกรมวิธานของพืชที่กรมอุทยานแห่งชาติและสัตว์ป่า กรมป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำแนกชนิดโดยเทียบเคียงกับพืชตัวอย่างที่มีคำอธิบายและภาพประกอบ</p>	<p>-</p>	<p>-</p>
<p>4. ศึกษาการใช้ประโยชน์ของชุมชนจากสมุนไพรบางชนิดบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (-จัดอบรมการเพิ่มผลผลิตของสมุนไพรและผักพื้นบ้าน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อย่างยั่งยืน - ปฏิบัติการแปรรูปสมุนไพรบางชนิดได้แก่ หัวอีลุ้มปุมเป้า - ทดลองใช้ประโยชน์จากสมุนไพร โดยมีกลุ่มแม่บ้านในชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน องค์การบริหารส่วน</p>	<p>-</p>	<p>-</p>

ตำบล เป็นผู้ร่วมวิจัย)		
4. วิเคราะห์ข้อมูล ใช้โปรแกรมการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ คอมพิวเตอร์ ค่าเฉลี่ยสัดส่วนและร้อยละ		
5. รายงานผลการวิจัย		

3. หากไม่สามารถดำเนินการกรรณาระบุรายละเอียดและเหตุผล -

4. ข้อคิดเห็นอื่นๆ -

5. รายละเอียดความก้าวหน้าผลงานวิจัยที่ได้ดำเนินงานแล้ว (ไม่น้อยกว่า 3 หน้า)

(รศ.สุวิทย์ วรรณศรี)

หัวหน้าโครงการ

16 พฤษภาคม 2556

แบบฟอร์มส่วนที่ 3

รหัส NRPM 2556A 14562002

ส่วนที่ 3 แบบรายงานการเงินประจำปีงบประมาณ 2556

โครงการ ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า
อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบูรณ์

ชื่อหัวหน้าโครงการ รศ.สุวิทย์ วรรณศรี

รายงานการเงินระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2555 ถึงวันที่ 1 มีนาคม 2556

1.งบประมาณที่ได้รับการจัดสรรตลอดโครงการ 100,000 บาท

2.จำนวนเงินที่ได้รับ ในงวดที่ 1(A) 100,000 บาท

3.ค่าใช้จ่าย

3.1 ค่าวัสดุ 40,000 บาท

3.2 รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น(B) 40,000 บาท

4. รวมเงินที่คงเหลือจากงวดที่ 1 (A- B) เป็นจำนวนเงิน 60,000 บาท

(รศ. สุวิทย์ วรรณศรี)

หัวหน้าโครงการ

เจ้าหน้าที่การเงินโครงการ

(รศ. ดร. เป็รื่อง จันดา)

อธิการบดี มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบูรณ์

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ที่..... วันที่ 23 สิงหาคม 2556

เรื่อง ส่งรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ประจำปี 2556ภายใต้โครงการส่งเสริมการวิจัยใน
อุดมศึกษา

เรียน คณบดีคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สิ่งที่ส่งมาด้วย รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ประจำปี 2556ภายใต้โครงการส่งเสริม
การวิจัยในอุดมศึกษา ชื่อโครงการ ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร
บริเวณพื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และCD

ข้าพเจ้าขอส่งรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ประจำปี 2556ภายใต้โครงการส่งเสริมการ
วิจัยในอุดมศึกษา ชื่อโครงการ ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรบริเวณ
พื้นที่ภูแฝงม้า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ และCD

โปรดพิจารณา

(รศ. สุวิทย์ วรรณศรี)

หัวหน้าโครงการ

ข้อมูลสำรอง

เรื่อง ส่งรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ประจำปี 2556ภายใต้โครงการส่งเสริมการวิจัยใน
อุดมศึกษา

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานบริหาร โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัย
วิจัยแห่งชาติ (ศ.ดร.วิชัย บุญแสง)

ที่อยู่ สำนักงานบริหาร โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ
สกอ.128/356 อาคารพญาไทพลาซ่า ชั้น33เอ ถนนพญาไท เขตราชเทวี กทม.10400 T 02-129-3107อีเมลล์
herp.mua@gmail.com

สิ่งที่ส่งมาด้วย รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ประจำปี 2556ภายใต้โครงการส่งเสริมการวิจัย
ในอุดมศึกษา พร้อม CD 1 ชุด

สกอ ภาคผนวก ประกอบด้วย

บทความสำหรับเผยแพร่

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และ

กิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ

รายงานการเงิน